

Kortalanság, modernitás, mértékletesség

Kortárs cseh lakóház-építészet

Balog Ádám

okleveles építészmérnök, Zürich

A családi házak világa tükrözi leginkább egy adott kor társadalmi és kulturális helyzetét. Jelen esetben egy kelet-közép európai ország, Csehország kortárs építésze adhat választ kor és hely összefüggéseire. Lokális és globális aránya, puritanizmus, anyagszerű gondolkodás, tisztaság, gazdaságosság, rendszerelvűség és őszinteség. A témák aktuálisak lehetnek Magyarországról nézve is, hiszen egy közel hasonló történelmi fejlődésű ország az elemzés témája.

Kulcsszavak: lokális, globális, kortalanság, modernitás, mértékletesség, puritanizmus

1. Régió, kultúra, lakóház

„Miért építünk családi házat? Mert a magunk világát akarjuk megteremteni, önünket kiterjeszteni, mert nem bírjuk a zsúfoltságot és védelemre vágyunk. És ott a kert, ami saját ellenőrzött világunk lesz, ahonnan kirekesztjük a külvilágot. (...) Nem csak mi vagyunk a házban, bennünk is van a ház. Nemcsak fizikai létünk helye, hanem lelkünk tere is.” Lévai-Kanyó Judit (1)

„Hogyan lehet korszerűvé válni, de ugyanakkor visszatérni az eredethez is, hogyan lehet feltámasztani a múlt szunnyadó civilizációját, és egyúttal részesévé válni az egyetemes civilizációnak: az ellentmondás ebben rejlik.” Paul Ricoeur (2)

A kulturális identitás, mint fontos koncepcióképző elem, folyamatosan jelen van a világ építészetében; hol kisebb, hol nagyobb hangsúllyal. A lokalításban gyökerező felfogás egzaktnek tűnik, ám nagyon is szubjektív és személyes tényezők játszanak szerepet abban, hogy egyes országok építészei a helynek milyen erősségeit emelik ki, vagy éppen milyen gyengeségeire hívják fel a figyelmet.

A családi házak témaköre e tekintetben egyedülállónak mondható, mert látszólag minden építész otthonosan mozog benne, de a laikus átlagember is talán erre a kategóriára a legérzékenyebb. Mindez annak köszönhető, hogy a legtöbb ember lakik valahol: egyedül, társaságban, családban, „sajátban” vagy bérleményben, azaz van elképzelése az otthonról. A családi ház megrendelője mindig magánszemély, akinek egy célja van: a házában minél otthonosabban szeretné érezni magát. Ezzel előtérbe kerül a használó, s az építészet, mint közügy, általában háttérbe szorul, majd olyan helyzet áll elő, ahol a megvalósult mű csak saját rendszerén belül értelmezhető és tágabb összefüggésben értékét veszti.

Az építészek többsége a családi házhoz rutinszerűen közelít és klisékben gondolkodik, ám a világ építésze alapvetően az emberi hajlékból indult ki. Az építészet ős eleme a hajlék, az ok, amiért az építészet létre jött. Ha így értelmezzük a családi ház témakört, akkor emberi hajlékot tervezni nem kisebb feladat, mint színházat vagy múzeumot. A ház jelentéstartalma messzebbre nyúlik, mint gondolnánk, amit a jövőbeli lakók is érezhetnek majd.

A rutinszerű tervezési megközelítés az építész részéről általában hibás felfogás, hiszen minden megrendelő más és más, de ugyanez igaz a helyre is, azaz nincs két egyforma szituáció. Van, ami adott körülmények között működött, de más körülmények között nem fog működni.

A családi házak mindig jól jellemzik az adott kort, az átlagember gazdasági helyzetét. Talán erre a témakörre igaz a leginkább, hogy a gazdasági körülmények formálják a legjobban, és sokszor kell szerény költségvetésből a legjobbnak tűnő megoldást kitalálnia az építésznek és a megbízónak. A gazdasági helyzet az első és legfontosabb körülmény, ami korlátok közé szoríthatja az építést.

E tanulmány célja, hogy olyan családi házakat mutasson be, amelyek iránymutató építészeti magatartást tanúsítanak a jövőre nézve. Nem a világ minden táján jelenlévő divatorientált épületek bemutatása a cél, hanem világos és őszinte reakciók elemzése egy adott hely és kultúra összefüggéseiben.

A helyszín Csehország, amely hazánkkal azonos földrajzi és gazdasági régióban fekszik, azonban gazdasági szempontból kedvezőbb folyamatok játszódtak le az elmúlt 20 évben, mint hazánkban. Ennek igazolása lehet a következő két adat: a 2013-as évben Csehországban az egy főre jutó GDP 37%-kal, az egy négyzetkilométerre eső GDP pedig 72%-kal volt magasabb Magyarország ugyanezen adataihoz viszonyítva (3). Ez azt

(1) Lévai-Kanyó Judit (szerk.): *Családi ház*. Terc Kiadó, Budapest 2009. 176.

(2) Ricoeur, Paul: *Univerzális civilizáció és nemzeti kultúrák*, 1961. Idézi: Frampton, Kenneth: *A modern építészet kritikai története*. (2. kiadás) Terc Kiadó, Budapest 2009. 412.

(3) CIA World Factbook internetes adatbázis szerint - <<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/>> [megtekintve: 2014. augusztus 3.]

jelenti, hogy a kedvezőbb gazdasági feltételek természetes módon az építészetben is érezhetőek. Folyamatosan szemlélve a cseh építészeti sajtót és az egyes irodák honlapjait kiderülhet, hogy a válság hatása ugyan Csehországban is érintette az építőipart, azonban a visszaesés nem volt olyan drasztikus és az építészet színvonala sem csökkent az elmúlt néhány évben.

Ha az ember Csehországban jár, akkor szembeötlő a falvak egyszerűsége, és az is, hogy a szocializmus kulturális identitás elleni érzéketlensége talán nem okozott akkora károkat a cseh vidékben, mint hazánkban. Persze érezni, hogy egy volt szocialista országban járunk, mégis a méltán híres cseh középkori és barokk városok nem veszítettek egykori fényükből. Csehország építészetére talán két fontos történelmi esemény volt hatással. Az első, hogy 1306-ban kihalt a királyi Premysl-ház, amely az ország függetlenségének megszűnéséhez vezetett, s ettől kezdve a csehek folyamatos ellenállást folytattak az idegen uralkodókkal, megszállókkal szemben. A függetlenedési törekvéseknek fontos eseménye a második prágai defenesztráció, amikor Habsburg udvari tanácsosokat dobtak ki a vár ablakából. Ez az esemény robbantotta ki a harmincéves háborút 1618-ban, amely később a csehek vereségével zárult. Ettől kezdve minden megváltozott, hiszen a Habsburgok a háború után kemény megtorlással léptek fel a cseh nemességgel szemben, így az ország arisztokrácia nélkül maradt. Ezután az országot, vagy inkább régiót (hiszen 1992-ig nem létezik önálló Csehország) a falvak parasztsága és kis városok iparos polgársága alkotta. Jan Patočka (1907-1977) cseh filozófus szerint (4), e társadalmi viszonyok miatt törekedtek az itt élők széleskörű egyenlőség elérésére, amely mellőzi a nagy szociális különbségeket, elutasítja a monumentalitást, a világot e helyett inkább praktikus szemmel nézi, és soha nem emel maga elé lelki vágyak által vezérelt célokat.

Kiemelendő még, hogy az első és második ipari forradalom is nagyban érintette Európának ezt a részét. Ekkor erősödött meg a cseh ipar (Szilézia), s talán ez volt az előzménye a ma is sikeres, Európa-szerte ismert, nagy hagyományokkal rendelkező cseh cégek.

Kiegészítésképpen megemlíthető még Husz János szerepe a középkori Európában, aki az első protestánsok egyike volt, aki szembe mert menni a katolikus egyházzal, megelőzve ezzel Luthert és Kálvint. A husziták csoportja egy puritán mozgalom volt, amely nem csak az egyházat, de az egész akkori társadalmat meg akarta reformálni, igazságosabbá akarta tenni. E történelmi tények ismerete nem csak az ország és a benne élők (5), de a kortárs cseh építészet megismeréséhez is szükséges.

Az egyes családi házak ismert és kevésbé ismert irodák munkáiból lettek kiválasztva. A válogatás során az egyéni, sajátos hangulat megtalálása volt a fő szempont; olyan épületek kiemelése, amelyek a cseh kultúrából és mindennapokból táplálkozva fejlődtek ki. Az épülethalmaz ezután kategóriákba lett rendezve, amely egy korábbi tanulmány (6) tapasztalatait felhasználva, ezt alapul véve íródott. Ez alapján három fő kategóriába rendezhető a cseh lakóházak építésze: kortalanság, modernitás, mértékletesség. Természetesen a három fogalmi kör közötti átmenetek is léteznek, és nem mindegyik kategória játszik szerepet azonos súllyal. Az épületek bemutatásán túl fontos célkitűzés az egyes fogalmi körök minél részletesebb körbejárása, amelyek akár globális problémákra is válaszokat adhatnak, de Magyarország számára is tanulságosak lehetnek.

(4) Švácha, Rostislav: Czech Architecture 1989-2007. In: Stempel, Ján (et. al.): *Architecture V4 1990-2008*. Kant, Prague 2009. 13.

(5) „... a cseh nép műveltség dolgában meglehetősen előrehaladt... Az egész titok abban áll, hogy e nép még gyerekkorában mélyen gyökerező és őt sűrű kísérő azon öntudattal nő fel, miszerint neki – dolgoznia kell, hogy megélhessen a világon; különben nincs számára hely a földön. A munka itt olyan legmagasb, mindenképp föltött szentlélekkel lebegő eszme, mint nálunk a harc, vagy a haza eszméje...” Vajda János, 1863. In: Firon András: *Csehországi utazások*. (3. kiadás) Panoráma kiadó, Budapest 2001. 19.

(6) Balog Ádám: *Őszinteség és identitás – Kortárs cseh építészet a kulturális identitás tükrében*. TDK-dolgozat, BME 2013.

2. Kortalanság – klasszikus formavilág a jelenben

„A ház képével a lelki integráció egy valóságos princípiumát tartjuk kezünkben. (...) Lelkünk lakás. És ha 'házakra' és 'szobákra' emlékezünk, azzal megtanulunk önmagunkban 'lakni'. Láthatjuk, hogy a képek kétirányúak: bennünk vannak és mi bennük.” Gaston Bachelard (7)

A cseh vidék jellegzetes falusi lakóházai, vendéglői és malmi évszázadok építési és esztétikai tapasztalataiból következő formát mutatnak. Itt főleg a 18. század végétől kialakult lakóháztípust lehetne megemlíteni, ami Magyarországon is igen jelentősen átformálta a faluképeket. A népi épületek immár elkezdtek masszívabb anyagokból épülni (kerámia tetőcserép, téglafalazat, barokk vagy klasszicista homlokzatszíntés). Az építészet alapelemei itt építész nélkül, az ösztönös ízlésvilágot tükrözve rajzolódtak ki. Az épületek klasszikus házformát tükröznek, 40-45 fokos nyeregtetővel lezárva, a homlokzat alján lábazattal, a főhomlokzaton magas oromzattal. A homlokzatok ablakkiosztása szabályos és szimmetrikus, a vakolat néha erős színekkel játszik.

A kortárs építészetben a közelmúltban szinte unalomig ismételt „házszerű házforma” nem tekinthető elsődlegesen helyi sajátosságnak. Ez a formálási mód nem tájához, sokkal inkább valami ősi, ösztönös vonzalomhoz köthető. Az egyszerű nyeregtető az egyik legegyszerűbb lefedési módja az építészetnek, ezért mondhatni kortalan esztétikai erővel bír. Elronthatatlan, ismételhető és adaptálható, a világ szinte minden részén ugyanazt jelenti (8).

A cseh építészet néhány kiemelkedő épületénél ez a házforma egyszerűsödik tovább. A házak belső rendszere és homlokzatának szerkesztettsége nem a mai kor következményeként betudható állandó aszimmetriára törekszik, hanem egy nyugodt, puritán világ felé vezet a szemlélőt.

Álljon itt e témakör kifejtésének legegyszerűbb példáján, David és Vladimír Kraus Veliš u Jičina-ban felépült családi háza (1. kép), amelyben mind az aszimmetria, mind a szimmetria jelen van. Az épület alapfogolata egy gyerekrajzból indult, amely a kezdetleges perspektivikus ábrázolás miatt, két egymásba tolt, külön-külön szimmetrikus épületet mutat, amelyek anyaghasználatuk különböző.

1. kép. David és Vladimír Kraus: Családi ház, Veliš u Jičina, 2008

(7) Bachelard, Gaston: A tér poétikája, 1957. Idézi: Moravánszky Ákos – M. Gyöngy Katalin: *A tér. Kritikai antológia*. Terc Kiadó, Budapest 2007. 194.

(8) „Ha viszont az építészet alapelvei maradandóak és a szükségszerűségnek engedelmessé válnak, akkor milyen helyet foglalnak el a történelmi fejlődésben, a ténylegesen változatos építészetben? Erre azt válaszolhatjuk, hogy az építészet alapelveinek nincs történelmük. Szilárdan és változatlanul fennállnak. Amik mindig változnak, azok a tényleges megoldások, a válaszok, amelyeket az építészet a tényleges problémákra ad.” Rossi, Aldo: *Építészet a múzeumoknak*, 1974. Idézi: Moravánszky Ákos – M. Gyöngy Katalin: *Monumentalitás. Kritikai antológia*. Terc Kiadó, Budapest 2006. 156.

E két eltérő karakterű épület, egybeolvasztása már az építészek feladata volt, de a gyerekkrajz vágyakat tükröző ábrázolási módja jó gondolati alapnak bizonyult. Az egyenként szimmetrikus ablakkiosztású tömegek a négyzet alaprajz sarkainál forrnak össze, ezzel igen gazdag külső téri szituációk keletkeznek az épület körül. Az immár egygé vált ház egyik fő tömege szürke vakolattal és árnyalatban megegyező tetőcseréppel burkolt. A másik tömeg felületeit téglával és kerámia tetőcseréppel fedték, amely szinte a teljes monolitikusság érzését sugallja. Ennek ellenére az anyagválasztás ezen az épületrészen kifejezetten alacsony esztétikai minőséget ér el (mintás burkolótégla és tetőcserép), így nem mondható harmonikusnak a létrejött épület. Felmerülhet továbbá a kérdés, hogy van-e értelme egy ilyen viszonylag kis alapterületű házat két nagyobb tömegré szétbontani? Erre az épület funkcionális rendje adhat magyarázatot: a vakolatos rész földszintjén kaptak helyet a közösségi terek – nappali, konyha, étkező – a tetőtérben a hálószoba. A téglával burkolt rész földszintjén található a ház működéséhez fontos kiszolgáló helyiségek, míg a tetőtérben a gyerekszobák kaptak helyet. A két épületrész mindkét szinten egybenyitható. A kerámia burkolatok anyagminőségének zavarát még tovább fokozza egy harmadik tömeg, amely fa-polikarbonát szerkezetű és a garázs-tároló rendeltetését tölti be.

A következő ház inkább mellőzi az aszimmetriát, és a kortalan ház képét próbálja elénk tárni. Jan Stempel és Jan Tesař egy Prága melletti kis falu (Popovičky) új telekosztásán tervezett családi háza (2. kép) klasszikus nyeregtetős formát mutat. Az alaprajzi szerkesztés kiemelkedő része a házat kettészelő terasz-étkező, amely galériás kialakításának köszönhetően a tetőtérben is érezteti a hatását. Az épületnek ez a szigorúnak tűnő belső rendje természetes módon a homlokzatokra is kiül. Kiemelendők az épület hosszabb homlokzatai, amelyek párhuzamosak a nyeregtető gerinc és ereszfalával. Ezekon a homlokzatokon csak a nagyméretű négyzetes nyílások vannak, amelyek az egyik oldalon teraszként, a másik oldalon nagy ablakként jelennek meg. Ezt a szűkszavúságot az építészek talán azzal érték el a legjobban, hogy a nyílások körül még nagy üres felületek is maradnak, ami a tetőtéri kialakítás térdfalainak következménye. A ház ugyanakkor tükröz egyfajta normalitást is, azzal, hogy nem próbál monolitikusan gondolkodni az anyaghasználat terén: nem próbál meg szoborszerű lenni, ugyanakkor összhatásában igenis időtlen, mégis mai épület.

2. kép. Jan Stempel, Jan Tesař: Családi ház, Popovičky, 2011

Ján Stempel tervezési gyakorlatában többször is előfordul a nyeregtetős házforma, sőt az imént bemutatott ház szigorú térszervezése is jelentős részét képezik az eddigi munkásságnak. A házak mindig visszatérő tömegével és arányaival Stempel már-már a tipizálás fogalmkörét érinti, ugyanakkor kitűnik, hogy csak a lényeg ugyanaz, viszont a részletek állandóan változnak. A vágy erős, hogy újratereptsen egy régi hagyományt a sokszor arctalanná vált szuburbánus régiókban, azonban kérdésként merülhet fel, hogy valóban ez-e az üzenete a régi falusi házaknak; vagy ha még tovább megyünk, az ősi

kunyhónak? Ezt a kérdést leginkább a spontán építészetre alapuló fogalmi kör tárgyalása fogja megválaszolni a későbbiek során.

A Skupina építésziroda Prágában megvalósult rekonstrukciója (3. kép), vagy inkább újjáépítése az esztétizáló épületeknek már egy különleges képviselője, hiszen nem egy klasszikus értelemben vett nyeregtetővel próbálja megidézni a ház alapképletét, hanem egy sátoztetővel teszi ugyanezt.

3. kép. Skupina architekta: Családi ház újjáépítése, Prága-Strašnice, 2009

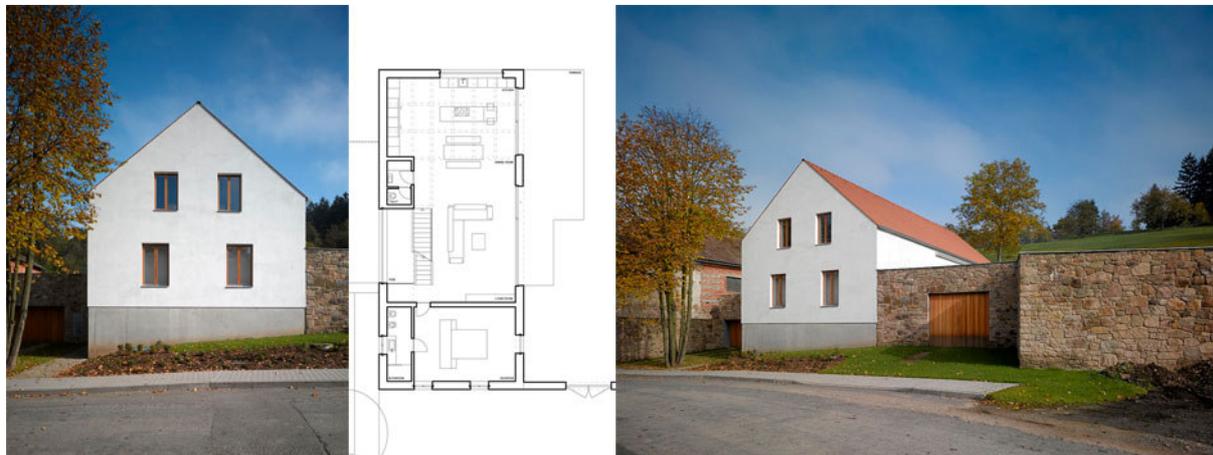
Az újjáépült ház helyén egy 1920-as évekből származó ikerház egyik fele állt, amely mint az építkezés kezdetén kiderült, nagyon rossz állapotban van és újjá kell építeni. Az építészek az eredeti felújítási terveket nem változtatták meg, ezért lényegében a régi épület épült újjá, kissé átértelmezett tetőformával és részletekkel. Az eredeti ablakok arányait kissé megváltoztatták, így modernebb hangvételű, üvegosztás nélküli, négyszögletes ablakok lettek beépítve. A tömeg alaprajzi értelemben szimmetrikus, azonban tömege kissé eltorzul, amit a szimmetrikus ablakosztás ellensúlyoz. A vakolat színe semleges, szürke színű, ami jól kiemeli az ablaknyílások belső oldalát burkoló, világos színű fát. A tetőhéjázat megválasztásában érezni a homogén tömegre való törekvést, azonban a fém tetőburkolat mégsem tud beépülni a rendszer többi eleme közé, azzal inkább kontrasztban áll. A ház bejárati traktusa egy a háztól szervesen kapcsolatban álló faépítmény, amely nagyban gyengíti a neutrális érzetű ház képét. A belső térben, nyomokban, megmaradtak a régi ház konzervatív cellás térrendszerére utaló jelek, azonban a tulajdonosok valószínűleg egybenyitott tereket igényeltek.

A néhol kifejezetten szép részletmegoldások (ablakok, homlokzatszerkesztés) ellenére, összességében megkérdőjelezhető az építészek hozzáállása az újjáépítés témaköréhez, valamint az a vágy, hogy modernizált formában létre hozzanak egy konzervatív épületet.

E témakör egyik kiemelkedő alkotása Radek Jaroušek és Magdalena Rochová családi háza a morvaországi Mala Lhota településen (4. kép). Két tényezőt rögtön a ház megismerése előtt érdemes leszögezni: Morvaország Csehország egyik nagy közigazgatási és kulturális régiója a három közül, ahol (Morva-medence) nem elsősorban az ipari múlt hagyományai jellemzők, hanem sokkal inkább a mezőgazdaság, aminek társadalmi, szociológiai következményei is voltak a múltban. Természetesen e tényezők ma már nem játszanak túlságosan nagy szerepet, kulturálisan azonban érezhetőek, mert a morvák sokkal inkább fogékonyak a népi hagyományok ápolására, mint az ország nyugati felében lakó csehek.

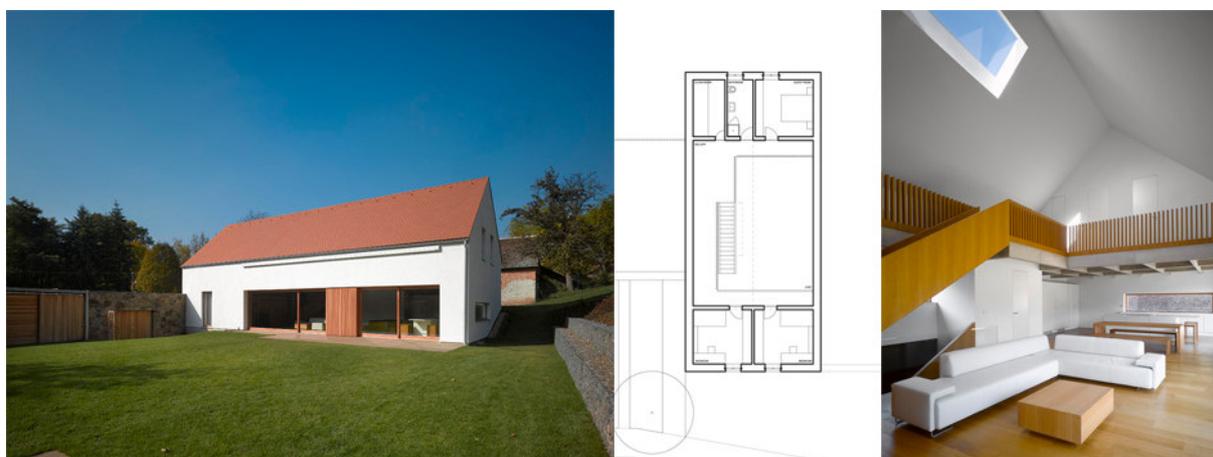
Mala Lhota településen, egy 2006-os adat szerint, mindössze 136 ember él. A település hemzseg az átlagos minőségű új és felújított háztól. A település morfológiáján kívül szinte már semmi nem utal arra, hogy milyen lehetett a falu néhány évtizeddel ezelőtt. Az építészeti környezet meglehetősen kelet-európai hangulatú (kaotikus, kopott, fénytelen), aminek nyilvánvalóan ereje van.

A Jaroušek+Rochova építésziroda a területen eredetileg meglévő épületet lebontotta, és köveiből támfalakat és kerítéseket építettek a család leendő lakóházához. Maga a ház nyugodt eleganciával áll ebben a kaotikus megjelenésű faluban, ám eleganciájával mégsem válik toladóvá. Utcai főhomlokzata még talán a hagyománytisztelő morvákat sem botránkoztatja meg, mivel itt nem a modernitás kap hangsúlyt, hanem a hagyomány.

4. kép. JRA architekti: Családi ház, Mala Lhota, 2010

Az épület utcai főhomlokzata az esztétizáló cseh lakóház-építészet mesterműve. A tudatosan került modernizmus és kontrasztképzés helyett, a kortalanság és az elegáns távolságtartás kapják a főszerepet. A homlokzat erős eleme a szürke lábazat, amely súlyt ad a háznak, amire a masszív falak támaszkodnak. A nagy fehér homlokzaton négy ablak jelenik meg, melyek mindegyike ugyanolyan arányú, azonban a földszintiek nagyobbban a tetőtéri ablakoknál. Ez a megoldás tovább fokozza a ház erős földhöz kötését, ugyanakkor logikus szerkesztés következménye is. Az ablakok klasszikus módon kétszárnyúak, így kinyitásuk a használót a mainál korábbi időkre vezeti vissza. A homlokzatot a 45 fokos nyeregtetőből adódó nagy oromfal zárja le. A tető a főhomlokzaton sehol sem jelenik meg, azaz az építészek nem használták ereszképzést. Talán erre az egy viselkedési formára mondhatnánk, hogy modern elem, de ez nem egyértelmű annak tükrében, hogy a klasszikus építészetben igyekeztek az ereszképzést tagozatokkal orvosolni, mai korunkban, a műanyag alapú vakolatok korában, mintha feleslegessé válna az eresz szerepe. Ezen a házon csak a minimálisan szükséges esővíz csatorna került fel a tető alsó élére, amely erős kontúrt ad az épületnek.

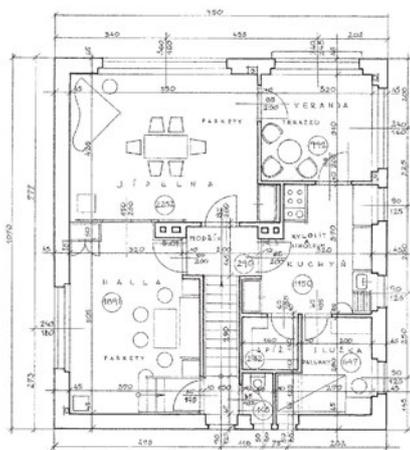
5. kép. JRA architekti: Családi ház, Mala Lhota, 2010

A kert felőli homlokzat (5. kép) már mellőzi a hagyományokra épülő gondolkodásmódot. Ezen az oldalon más szemlélet uralkodik és fontossá válik, hogy az épület alapvető belső struktúrájához jobban illő nagyméretű, modern ablakok kerüljenek a homlokzatra. A szimmetriát felváltja az aszimmetria, és két ablak közé faburkolat kerül, ami kissé zavaró az előzmények tükrében. Az utcáról nézve introvertált, komoly ház fellazul és veszít erejéből, a puritanizmus (ma már) stílust jelentő minimalizmusba fordul, amely főként a belső múzeumszerű tereiben érzékelhető leginkább.

3. Modernitás – folytatni és továbbgondolni

„A modern építészet legnagyobb ellensége a helyszín szellemével szembeni közömbösség, a térnek egyedül a gazdasági és technikai szükségletek szerinti mérlegelése. Úgy hisszük, hogy a minket körülvevő épített környezet történelmének fizikai megjelenítése, különböző jelentésszintek egymásra halmozódása, amiből kialakult a helyszín sajátos jellege. Mindez nemcsak az érzékelés, hanem a struktúrák szintjén is értendő.” Vittorio Gregotti (9)

A cseh kortárs építészetre a mai napig nagy hatással vannak az 1920-as 30-as években tevékenykedő avantgárd modern építészek. A modern építészet gondolata itt ugyanolyan fontos volt, mint Magyarországon, azonban hazánkkal ellentétben itt gyökeret is tudtak eresztetni a modernizmus tanai, ami nagyban köszönhető annak, hogy a csehek alapvetően urbánosodottabbak, valamint az ipar jelenléte érezhető a tájon és városokban. Természetesen a cseh kortárs építészetben szép számmal előfordulnak a modernizmust félreértelmező, azt meghamisító és az átlag polgár ízléséhez igazító változatai, azonban ezeket mellőzve, a legkülönlegesebb közelmúltból származó épületek lesznek elemezve.

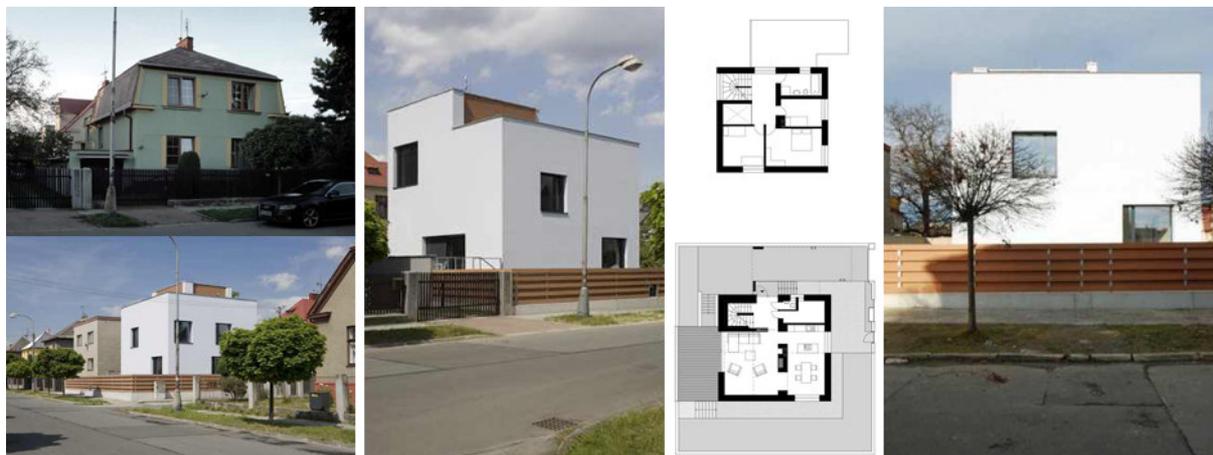

6. kép. Jan Víšek: prof. Dr. J. Kudely háza, Brno, 1926

Az 1920-as 30-as évek egyik meghatározó cseh építészte Jan Víšek, aki főleg a nagyvárosokban, ezek közül is Brno-ban tevékenykedett a legtöbbit. Innen való az egyik legjelentősebb cseh avantgárd épület, az ún. prof. Dr. J. Kudely háza (6. kép), amely

(9) „A helyszín fogalmából és a telepítés elvéből következően a környezet az építészeti alkotómunka meghatározó tényezőjévé válik. Ennek nyomán új elvek és módszerek jelennek meg a tervezésben, melyek az adott konkrét területen való elhelyezés fontosságát hangsúlyozzák. Ehhez ismernünk kell a terület építészeti átalakítása során létrehozott kontextust. Az építészet kezdeteit nem a barlang vagy a primitív kunyhó jelenti, és nem is Ádám mitikus, paradicsombeli ház. (...) Mielőtt a támaszból oszlop, a tetőből timpanon lett, mielőtt a kövekből falak épületek, az ember lehelyezett egy követ a földre, hogy az ismeretlen mindenség közepén kijelölje a helyszínt, amelyet – jellegzetességei figyelembe vételével – át kívánt formálni.” Vittorio Gregotti beszédét idézi Frampton, 433.

1926-ban épült Brno akkor még gyéren lakott területén. Jan Víšek az art nouveau illetve art deco hatása alatt állt, azonban kétségtelenül Adolf Loos hatása érezhető nem csak ezen a munkáján, de egész életművén is. A ház alaprajzának közepén a lépcső helyezkedik el, ettől szimmetrikusan pedig a különböző rendeltetésű helyiségek. Figyelemre méltó ez a szimmetrikus alaprajzi elrendezés egy modern elveken alapuló háztól. A tömeg egy közel szabályos kocka, amelyből a tetőterasz kis építménye, mintegy additív elem, kilóg. Ez a formálás már kevésbé lehet összeegyeztethető a mindig tömegegységesítésre törekvő modernizmussal szemben.

7. kép. Kamil Mrva architekta: Családi ház újáépítése, Ostrava, 2011

Érdekes lehet összevetni ezzel a már építészettörténeti példával a Kamil Mrva építésziroda Ostrava-ban, 2011-ben felépült családi házat (7. kép), amely egy házátalakítás útján született. A korábban a helyszínen álló épület egy sziléziára jellemző manzárdtetős épület volt a 30-as évekből. A ház tulajdonosa ezt az épületet szerette volna radikálisan modernizálni, így az építészek, látva a ház rossz állapotát, a bontás mellett döntöttek. A régi épületet az alagsorig visszabontották, így az alapozás és a pincefalak épségben maradtak. Ez az adottság végigkísérte a ház további sorsát a koncepcióalkotástól az építésen át. A régi alapokon nyugvó modernista épület játékos homlokzatszerkesztéssel és tömegalakítással született újjá. A tömegalakítás kifejezetten hasonlít Jan Víšek brno-i házához, amely mintegy gondolati alapja lehetett az ostrava-i újáépítésnek. Teoretikusan ellentmondásosnak hangzik a régi építészet alapjaira ráépíteni egy neomodern házat, ráadásul úgy, hogy a korábbi épület rendszere tovább él, az új épületben.

A ház két szomszédja egy modern és egy kis nyeregtetős 30-as évekbeli épület. Ismerve a ház előtörténetét, olyan mintha a szóban forgó épület e két szomszédjának áthatása lenne. Az összehatás nem lett sikeres, hiszen a felső kis kubus, fehértől eltérő színe, valamint a fából készült kerítés csökkenti annak a hatásnak az érvényesülését, amit az építészek közölni szerettek volna.

A Kamil Mrva iroda ellentmondásos megoldása után érdemes elemezni olyan példákat, amelyek a modernizmus megszokott stíluskészletén némileg túllépve, megpróbálják a modernizmust folytatni a XXI. században; azaz további fejezetekkel gazdagítják azt a történetet, ami a XX. század elején kezdődött el. A modern építészet története befejezetlen maradt, mivel még ma is érvényesülni tudnak azok az elvek, amelyek az 1920-as, 30-as években felforgatták az addigi elképzelésünket az építészetről. Sőt az is megállapítható, hogy a modern építészetben volt egyfajta kettőség is, hiszen alapvetően szociális kérdések szülték életre, azonban az „új stílus” első hírnökei villaépületek voltak, amelyek a kor nagyon magas építéstechnikai színvonalát képviselték.

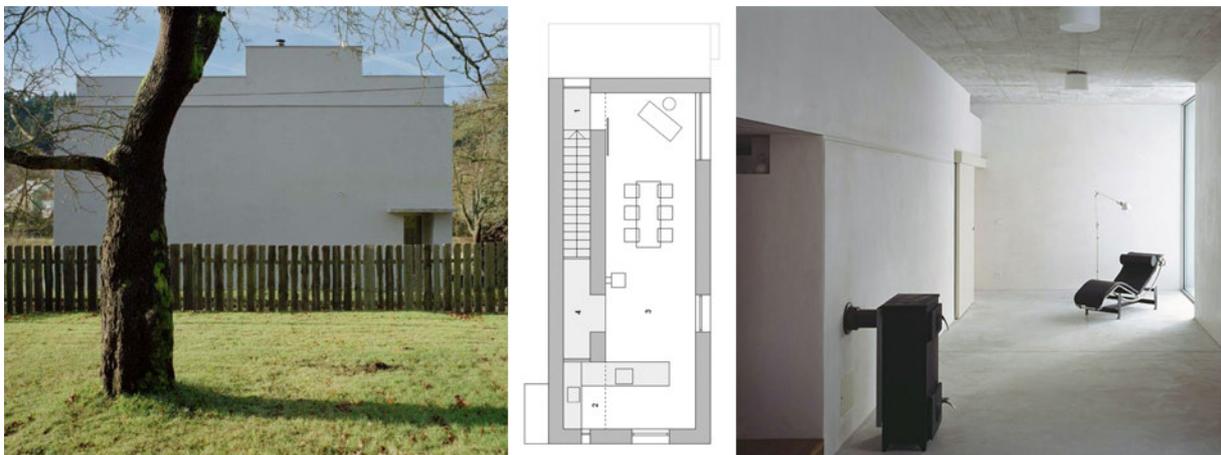
A FAM építésziroda szintén 2011-ből származó új épülete az Érchegységben fekvő Pernink faluban valósult meg (8. kép). A kis faluban idegen tárgyként hat az új ház, semmi nem utal a tájra jellemző építészeti hagyományra.

Ellentétben a Kamil Mrva építésziroda ostravai házával, itt a fa kerítés és az összes ház körül lévő dolog, meglévség, azaz mondhatni csak az épület került be a falu rendszerébe. Ez az erős kontraszt, és a hagyományos építészet tagadása egyértelműen jellemző volt a modern építészetre. Talán most van az ideje, hogy a modern építészet megérkezzen vidékre is. A házról írt hivatalos leírásban az építészek a formálásról azt írják, hogy olcsó házat kellett tervezni, ami kihasználja a környezet adottságait, valamint mintegy védelmet jelentő barlang érzetét nyújtja. A környezeti adottságok kihasználásánál szempont volt a szélirány, hogy az épületnek kicsi legyen a légellenállása, de nagyon fontos volt a környező tájra való rálátás. Ez a panoráma orientált tervezés odáig ment el, hogy a nappali funkciók az épület emeleti részén kaptak helyet. Ezt a szokatlan megoldást már a modernisták is gyakran használták, viszont a pernink-i ház esetében rendkívül rossz bejárati szituációt eredményezett.

8. kép. FAM architekti: Nyaraló, Pernink, 2011

Az alaprajz inkább a 30-as évek minimál lakásait idézi, mint a nagyvonalú villákat. A homlokzatokat egyfajta játékosság hatja át, ami mellőz mindenféle esztétizálást és inkább a szükségre helyezi a hangsúlyt. Az építészek tisztában voltak azzal, hogy az 50 cm vastag homogén teherhordó és hőszigetelő téglafal, csak akkor fog igazán jól működni, ha nagyon jól megválasztják a homlokzati nyílás-tömör felület arányt. Ennek a felfogásnak az egyik következménye lett az is, hogy az épület az utca felé csak a bejárattal néz, az utcai homlokzat, a modernizmustól megszokott módon, szótlán és semleges.

9. kép. FAM architekti: Nyaraló, Pernink, 2011

Az anyaghasználat figyelemreméltóan egységes kívül és belül. Míg a külső egyszerű, fehér nemes vakolatot kapott, addig a belső térben ez a fehér szín egy kézzel csiszolt

fehér vakolatot jelent (9. kép) – aminek érezhetően más a textúrája, mint a külsőnek –, valamint vakolatlanul hagyott beton födémeket. Az épületet kettősség jellemzi: nagyvonalú, de a szükségből és a kötöttségekből fakadó tényezők miatt, esetlen is a végeredmény.

A FAM építésziroda Petřkovice-ben (Ostrava), korábban megépült családi háza (10. kép) sokkal kiegyensúlyozottabb végeredményt hozott, viszont tény, hogy szellemileg a II. világháború utáni, kissé „emberarcúbb” modernizmusból táplálkozik. Az építészek szerint „whrightiánus elvek” (préri házak) ihlették a ház alapgondolatát: „Az épület tömegét egy szintesre terveztük, a megbízó kérésének eleget téve. Ez a horizontális koncepció aztán intenzív téri kapcsolatokat szült a belső tér helyiségei és a házat körülölelő kert között.” (10)

Az épület lapos, kissé trapéz alaprajzú tömegét átriumok gazdagítják (11. kép). Az átriumok látszólag esztétikai alapon lettek szerkesztve, mivel semmiféle tájolási logika nem fedezhető fel az elhelyezésükben. Hol hálószoba, hol dolgozószoba, fürdőszoba vagy éppen az étkező ablaka néz átriumra. Az átriumok, talán inkább félátriumok, befelé forduló épületet eredményeztek, amely kissé ellentmond az építészek azon törekvésének, miszerint a környező táj látványa miatt került az épület az építési telek felső, magasan fekvő részére.

10. kép. FAM architekta: Családi ház, Ostrava-Petřkovice, 2008

A homlokzatokat foltos, kézzel csiszolt, enyhén homokszínű vakolattal fedték be, amelyet az attikán látszó beton, enyhén tagozatos párkány koronáz. A homlokzatok szerkesztését alapvetően az átriumok elhelyezése határozta meg, a nyílás-tömörfelület arány egyensúlyban van. Az építészek a ház külső megjelenését így foglalták össze: „Az épület falakból és nyílásokból álló tömeg, amely szerves kapcsolatban áll a belső tereivel. Ezt a tömeget egy látszóbeton födém merevíti, amely kiemeli a ház horizontális megjelenését. A határozott és súlyos formát erősíti a magas, önmagában álló kandalló kémény. A vékony kémény mintegy megidézése Ostrava ipari múltjának.” (11)

A tervezők által emlegetett „whrightiánus” hatáson túl, sokkal inkább Le Corbusier vernakuláris korszaka juthat eszünkbe, aki a II. világháború után megpróbált utat törni a modernizmus gépies magatartásából a természet felé. A FAM építészei nagyon jó alapot találtak a tervezéshez, egy olyan cseh régióban (Szilézia), ahol az ipar és a csodálatos természeti környezet egyedülálló karaktert adnak a helynek. A családi ház helyi hangulattal gazdagodott, így saját rendszerén kívül, tágabb összefüggésekben is értelmezhetővé vált.

(10) „2008 Villa in Ostrava Petrkovice” <<http://www.famarchitekta.cz/en/vilapetrkovice.html>> [megtekintve: 2014. augusztus 3.] (Fordítás: BÁ)

(11) u.o.

11. kép. FAM architekta: Családi ház, Ostrava-Petřkovice, 2008

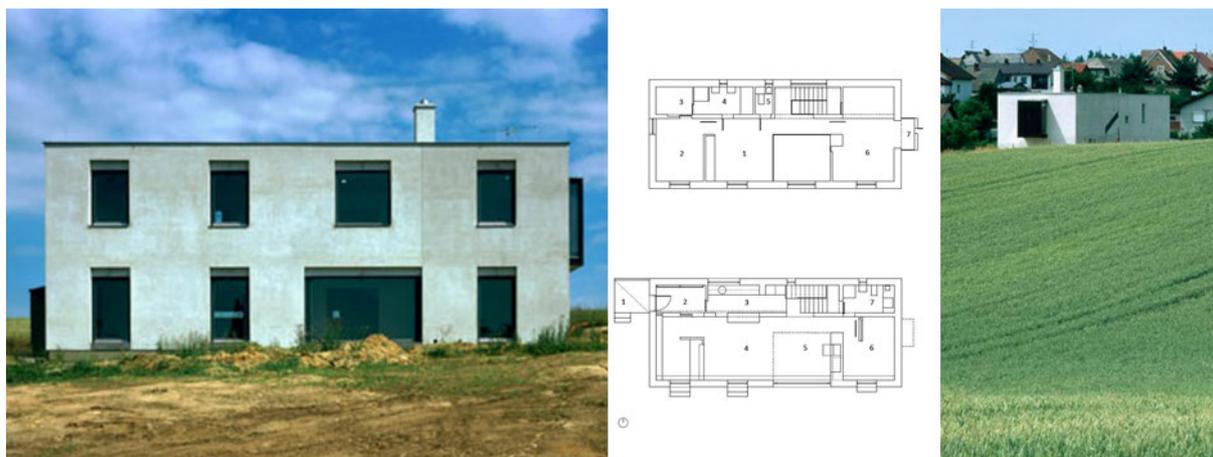
Mindent összevetve, a modernizmus jelenléte a mai építészetben még mindig meghatározó. A modernizmus, mint stílus, hagyománnyá vált, és a jelek azt mutatják, hogy a cseh építészek nagy részének meg van a lehetősége, azaz megvan a megfelelő megrendelői bázis, hogy a még ma is élő modernista múltat továbbgondolják.

4. Kortalanság és modernitás – rendszer és esztétika

„Úgy vélem, tudatunk legmélyén a múlt, a jelen és a jövő szükségszerűen folytonosságként működik. Amint nem így történik, alkotásainkból eltűnik az idődimenzió és a képzettársítás lehetősége. (...) Az ember végül is évezredek óta lakja ezt a világot. Veleszületett képességei nem növekedtek és nem is csökkentek e hosszú idő alatt. Nyilvánvaló, hogy a környezetben gyűjtött tapasztalattömeggel nem tud élni a múlt ismerete nélkül. (...) Manapság az építészek betegesen rabjai a változásnak, amelyről úgy gondolják, hogy meg lehet akadályozni, lehet futni utána, vagy legjobb esetben lépést lehet tartani vele. Véleményem szerint épp ezért szakítják el mindinkább a múltat a jövőtől, s így a jelen, idődimenzió hiányában, érzelmileg megfoghatatlanná válik. Ki nem állhatom, ha a múlthoz egy szentimentális régiségkereskedő módjára közelítünk, mint ahogy a jövő szentimentális technokrata szemléletét sem tudom elfogadni. Mindkettő az idő statikus és mechanikus felfogásán alapszik (ebben közös a régiségkereskedő és a technokrata). A változatosság kedvéért tehát forduljunk a múlthoz, és fedezzük fel az emberben azt, ami változatlan.” Aldo van Eyck (12)

A kortárs cseh lakóház építészet talán legizgalmasabb példái a fogalmi körök határain fedezhetők fel. Az eddig megismert két nagy csoport bizonyos értelemben szélsőségnek tekinthető, hiszen hangulatilag eltértek egymásról. Míg a hagyományos jellegű családi házak döntően egy nosztalgikus idillt próbálnak megjeleníteni, konzervatív térstruktúrával, addig a modernt követő épületek Csehország ipari és polgárosult arcát mutatják. A két fogalmi kör határán ezeknek a tulajdonságoknak az összegzését fedezhetjük fel, amik szinte az esetek mindegyikében olyan időtlen esztétikát eredményez, amely már levetkőzi magáról a nosztalgiát, és az építészet időbeli folytonosságát bizonyítja.

(12) Aldo van Eyck írása a Fórum című folyóiratban, 1967. In: Frampton, 391.

12. kép. Fam architekti: Családi ház, Vřesina u Hlučina, 20

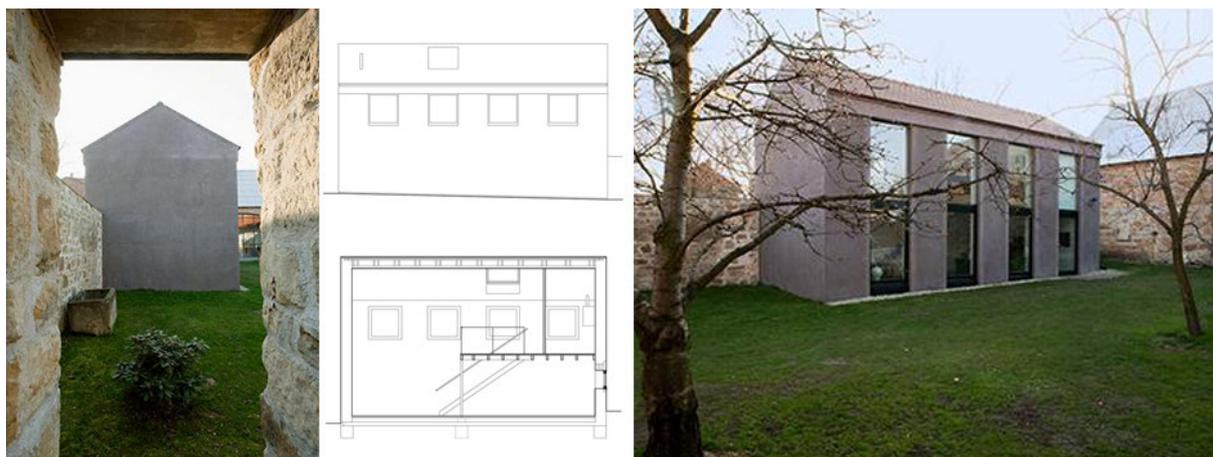
Bevezetésül a FAM Architekti a sziléziai Vřesina u Hlučina-ban felépült épülete (12. kép) szolgáljon. Az előzőekben már bemutatott ostrava-i családi háznál már érezhető volt az ipari múltra való utalás, és az „emberarcú modernizmusra” emlékeztető habitus. A kis sziléziai faluban, korábban (2005-ben) felépült ház tervezéséhez az építésroda hasonló módon közelített. Az ipari múlt formát és anyagot adott. Pavel Nasadil, az épület tervezője szerint a vřesina-i ház „csak egy modern épület lapostetővel és szürke ablakokkal.” (13) Ez a tömör és az épület értékét lekicsinyítő tervezői vélemény is hangsúlyozza, hogy az épület nem magasztos teoretikus elvek alapján jött a világra.

A falu szélén elhelyezkedő épület mélyen be van tolva a telek végébe, a répceföld közvetlen szomszédságába. A ház alapvetően egy irányba néz, Dél felé, mivel ebbe az irányba lettek elhelyezve a napos földszinti nappali helyiségek és az emeleti hálószobák. Az északi oldalon vannak a fényt nem igénylő kiszolgáló helyiségek és a lépcső, ami logikus és racionális döntésnek mondható. A homlokzatokon lévő nyílások mindig ugyanolyan arányúak és vertikális irányítottak, a tervező egyedül a nappalinál tesz kivételt, és ide egy szélesebb ablakot helyez. Az északi oldal szerkesztése már játékosabb, itt például egy ferde ablak jelzi, meglehetősen direkt módon, a belső lépcső helyét. A szikár, komor ház lakatlan hangulatot áraszt: élettelen tárgyként áll a falu átlagos családi házai és a sárgálló répcemező között.

Alena Šramkova talán e témakör egyik legjelentősebb képviselője, a szakma nagy tapasztalattal rendelkező mestere. Aktív oktatási tevékenységének következménye, hogy cseh építészek generációira nagy hatást gyakorolt. Šramkova meglehetősen szuggesztív, kemény építésze az 1930-as évek olasz racionalistáival összevethető, s épületeinek szigorúsága mögött kortalan építészeti elvek bújnak meg.

Jenštejn egy Prága környéki, alapvetően tradicionális falu, amely középkori értékekkel is büszkélkedik. Alena Šramkova ilyen történeti környezetbe kapott megbízást egy kis lakóház megtervezésére, amely műteremként is funkcionál, azonban a kezdetektől fogva egyszemélyes otthonnak készült (13. kép).

(13) „2005 Family House, Vresina u Hlucina, Czech Republic” <<http://www.famarchitekti.cz/en/vresina.html>> [megtekintve: 2014. augusztus 3.] (Fordítás: BÁ)

13. kép. Alena Šramkova: Múterem(ház), Jenštejn, 2009

A ház, három nyeregtetős épületből álló épületegyüttes negyedik elemeként épült. Šramkova számára nem volt kérdés, hogy a negyedik elem is nyeregtetős lesz, hiszen a falu alapvetően klasszikus tetőformájú házakból áll. Az épület egyterű, galériás elrendezése egyszerűsége ellenére figyelemreméltóan összetett. A belső tér fele kétszintes, a másik fele galériás, nagyterű műterem. Az egyetlen, additív födém alatt található a konyha-étkező, magán a födémen (emelet) pedig egy fürdőszoba és a háló. Ez a kis födém, mint lapjára fordított fal, osztja a ház belső terét három térre. Fontos megjegyezni, hogy az épületről jelen pillanatban, mint terv érdemes beszélni, hiszen a fürdőszoba még nem épült meg, a konyha még nem áll; ezek csak terveken léteznek. Ennek ellenére meggyőzőnek tűnik ez az elemi térosztás. A nyeregtető – formailag – a belső térben is visszaköszön. A homlokzatok szerkesztése csak a déli és az északi oldalra redukálódik. Meglepő módon, a déli oldalon, amely az utca felé néz, magasan beépített, négyzet alakú ablakok helyezkednek el szabályos rendben, amelyek a homlokzattal egy síkban ülnek, míg az északi oldalon, szintén szabályosan szerkesztett, a padlótól majdnem az ereszig érő vertikális sugalló ablakok lettek beépítve, viszont ezek a homlokzat síkjától kissé vissza lettek húzva. A magas északi ablakok középen osztottak, ezzel zavart keltve a külső észlelőben, mivel a belső tér, alapvetően egyterű. Ezt a bizonytalanságot csak fokozza az a gesztus, hogy a kis térosztó fafödém, az ablakosztás fölé emelkedik. Az északi homlokzaton a súlyos falak és a bennük lévő tiszta, áttetsző nyílások kontrasztot képeznek, ahol szinte érezhetetlenné válik az üveg jelenléte, hogy a tömör felület domináljon. Az eresz alatt Šramkova egy vastag párkányszerű gesztust alakít ki, amely kihangsúlyozza az ablakok és az eresz közötti gerenda statikai fontosságát. Az épület absztrakt megjelenését fokozza a homlokzat lilás-vöröses árnyalata, ami azt jelenti, hogy a függőleges felületek megpróbálnak eggyé válni a tetőcserép színével.

Az építész szerint, háza templomszerű, mert magában hordozza a ház elemi tulajdonságait, azonban az egyterűség-kétterűség közötti viszonyban Šramkova bizonytalanságot sugalló helyzeteket teremtett, amelyek gyengítik az amúgy tiszta koncepciót.

Prága villanegyedében épült fel Šramkova egyik legfrissebb munkája (14. kép), amely talán az előző ház szellemi rokonának is tekinthető. Az első vázlatok már egyértelműen azt mutatták, hogy egy letről felfelé egyre könnyebbé váló épület víziója volt a cél. A tetőformát illetően láthatunk olyan jeleket, amelyek azt bizonyítják, hogy nem volt egyértelmű a lapostetős forma, a végén mégis emellett döntött az építész.

14. kép. Alena Šramkova: Családi ház, Prága-Troja, 2013

A villa háromszintes, az alagsorban garázs és nagyszülői lakás lett kialakítva, a földszinten, ami az érkező szint is egyben, a hálószobák helyezkednek el, közvetlen kertkapcsolattal. Az épület legfelső szintjén szerveződnek a nappali funkciók (15. kép), az erősen lejtő domborzati viszonyoknak köszönhetően ezeknek a tereknek is van közvetlen kertkapcsolatuk. A megérkezés, ebben az épületben legalább annyira problémás, mint azt már korábban a FAM Architekti Pernink-ben lévő kis modernista házánál is láthattuk. Ezt a problémát némiképp orvosolja a lift jelenléte a villaépületben, ami függőleges értelemben összeköti a három szintet.

A homlokzatszerkesztés, kissé utalva a jenštejn-i házra, itt is elég szigorú, és az üvegfelületek itt is szinte érezhetetlenné válnak a nagy, tömör téglafal mellett. A felső szinten hatalmas üvegfelületek biztosítják a panoráma zavartalan élvezését, ugyanakkor a privátszféra megmarad, hiszen a ház igen átgondolt módon, az utcára merőlegesen, a telek közepén lett elhelyezve, ami lényegében kettéosztja a kertet. A belső tér tisztán szerveződik, a homlokzat és a belső tartalom szinte mindenhol összhangban van. Šramkova a konyhát az egyik nagy üveglak elé helyezi, aminek furcsa következménye, hogy a konyhapult közvetlenül az ablak elé került.

15. kép. Alena Šramkova: Családi ház, Prága-Troja, 2013

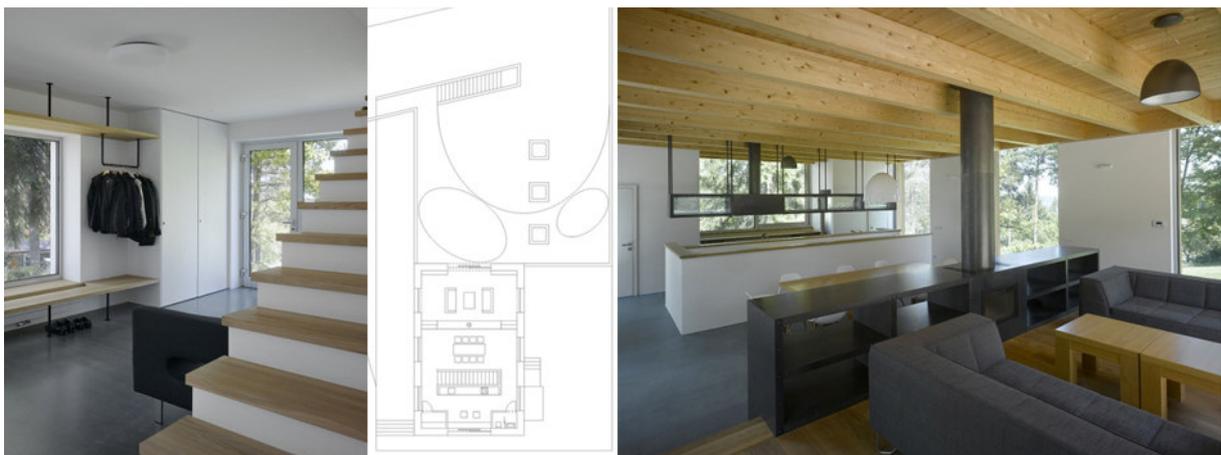
Šramkova épületével rokon vonásokat vonultat fel a 4DS Architekti Dobřichovice-ben felépült családi villája (16. kép). A terepbe illesztett épület földszintjén szerveződnek a hálószobák és a legtöbb kiszolgálóhelyiség; ez az épület rész látszóbetonból épül, amely a ház alapját, lábát adja. A felső szinten, mint azt már többször láthattuk, a nappali terek lettek elhelyezve (17. kép), egy légiességet sugalló „fadobozban”, amely a telek hátsó sarkából úgy mutatkozik, mintha csak ebből a tömegeből állna a ház. A fadoboz az előzőekben bemutatott villa homlokzatszerkesztését tükrözi, azonban még erőteljesebb a

tömörfelület (fa) és a nyílás (üveg) kontrasztja, ami nagyban köszönhető az alsó épületrész eltérő anyaghasználatának. A faburkolat és szerkezet ezt a szigorúságot kissé oldani tudja, ezzel a ház eltávolodik a modernista szemléletvilágtól, és felerősödik a szimmetrikus, esztétizáló hatás.

16. kép. 4DS architekti: Családi ház, Dobřichovice, 2009

Az alsó betontömeg homlokzatszerkesztése is egyfajta szigorúságot tükröz, azonban a legritmusosabb homlokzati részt (amely mögött a hálószobák vannak) az építészek egy domb mögé rejtik, mivel a felső tömeg alá szervezik a kiszolgálóhelyiségeket és a bejáratot, és ezzel a szigorú homlokzat erejét veszti. Talán a nagyon karakteres felső tömeg alatt, ilyen esetben inkább valamiféle logikai hasonulás, vagy éppen ellenkezőleg, szűkszavúság lenne elvárható, azonban az építészek éppen itt kilépnek a saját maguk alkotta rendből és fellazítják a ház alapképletét. Hasonlóképpen érthetetlen, hogy földszinten a bejárat kiemelésére, miért használnak ennyire provizórikus, a házzal szervesen kapcsolatban álló megoldást. A kis fémdoboz hatása olyan, mintha jelenlétével oldani akarná a ház, egyébként igen logikus és racionális jellegét. Ennek ellenére, a bejárat kialakítást talán ennél a villánál sikerült a legnagyobbvonalúban megoldani az eddig bemutatott hasonló rendszerű házak közül. Az előtér léptéke arányosnak mutatkozik a ház méretével, szobáinak számával.

17. kép. 4DS architekti: Családi ház, Dobřichovice, 2009

Fokozva a cseh kortárs lakóépítészet racionalista szemléletét, az Uhlík Architekti villája szinte meghökkentő szintig jut el a tárgyyszerűség kihangsúlyozása terén. A dél-nyugat csehországi Lipnoi-tó partján, meredek domboldalon épült fel az épület (18. kép), amely idegen testként jelenik meg a körülötte lévő erdő fainak lombkoronája között.

18. kép. Uhlík architekti: Családi ház, Předni Vytoň (Lipnói-tó), 2013

A 4DS Architekti dobřichovice-i házához hasonlóan itt is megjelenik az a kétneműség, amely a lenti (masszív) és a fenti (könnyű) világot próbálja egymással szembe állítani. A ház a domboldalon erőteljes betonlapot épít magának, amire az erre merőlegesen elhelyezkedő felső tömeg ráül. A felső tömeg alapvetően egy 1:3 arányú téglány hasáb, amelynek középső traktusa érintkezik az alaptömeggel, viszont két másik végén túllóg. Ezzel a megoldással az építészek fokozták azt az érzést, hogy az épület a tó felett lebeg; vagy éppen azon úszó hajó benyomását kelti. A neutrális hatású felső tömeg tóra néző és az ezzel átellenes oldala teljesen üvegezett. Ezt a nagymértékű transzparenciát a burkolatként és árnyékolóként funkcionáló világosszürke HPL kompaktlemez burkolatok szüntetik meg, amelyek harmonikaszerűen nyithatók-zárhatóak. A megoldás szinte az építészetten kívüli világba, a bútortervezés irányába kalauzolja a szemlélőt (19. kép).

A belső térben az üvegfelületek között kis beton, és sárgára színezett burkolatú dobozokban helyezkednek el a kiszolgáló helyiségek, ezek osztják a nagy egybefüggő teret a nappali zónát különböző részekre.

A villa mesteri továbbgondolása a cseh racionalista építészetnek, amely formájával és könnyed árnyékoló megoldásával oldja a neutrális tömeg merevségét, és néhol játékos belső téri részleteivel a használókban mindig azt az érzést kelti, mintha azok egy véget nem érő nyaraláson vennének részt.

19. kép. Uhlík architekti: Családi ház, Předni Vytoň (Lipnói-tó), 2013

A témakör talán legkiforrottabb példája a HŠH Architekti Berounban megépült háza. Beroun egy Prága mellett fekvő település, amely az építészek szerint nem nyújtott inspiratív környezetet a tervezés során, ezért úgy döntöttek, hogy a környezetétől elforduló épületet terveznek, amely létre hozza a saját belső rendszerét.

20. kép. HŠH architekti: Családi ház, Beroun, 2004

Az autonóm struktúra 3 x 3 x 3 méter élhosszúságú kocka (20. kép) vázszerkezetek egymás fölé-mellérendeléséből áll, amely nem csak az épület belső tereit, de a külső homlokzatokat is meghatározzák. A vázszerkezetet kívül-belül betonpanelek és üveglablakok töltik ki. Az így létrejövő tárgy teljesen idegen a környezetétől, és még kitüntetett homlokzata sincs; az összehatás olyan, mint egy téglatest formájú Rubik-kocka. A ház a folyton egyterűsítő modern építészeti szemlélet antitézise, amely feszegeti az építészet időbeli folytonosságának témáját és örök igazságait. A történeti építészet cellás rendszerét láthatjuk itt mai formába öltve, ahol nem az egész épületet alakítják át, ha az igények változnak, hanem a terek (szobák) rendszerét. A rendszer mindig érezhető a ház belső tereiben is. A nappali-étkező felett a rendszer kétszintes, így a kockaszerkezet egy-egy éle átköt a szoba közepén a másik falhoz, ezzel elméleti téregységeket választva le a nagyobb terekről (21. kép).

21. kép. HŠH architekti: Családi ház, Beroun, 2004

Ritka az olyan teoretikusan is korrekt, elvhű és konzekvens épület, amely eljut a megvalósításig. Ebben az esetben egy érdekes kísérletet láthatunk, amely a való életben is bebizonyíthatja a tervezés során elképzelt elméleti tartalmak igazát.

Az épület megépülésekor (2004) sok kritikus Charles és Ray Eames los angeles-i Eames House-át emlegették, amely tény, hogy külsőre emlékeztet a HŠH házára, azonban más elvek alapján szerveződik, mivel a híres építészettörténeti példa éppen az egyterű házra adott választ. A berouni családi villa gondolatisága időtlen tartalmakkal van tele, amely a ház egész magatartására is jellemző. Talán éppen az elfordulás a környezettől adhat választ arra, hogyan lehet a nagyvárosok arctalan, és kaotikus szuburb jellegű falvaiban minőségi építészetet létre hozni. Ez azt jelenti, hogy a folyamatos város- és tájképrombolás következtében tágabb értelmű hagyományokat kell

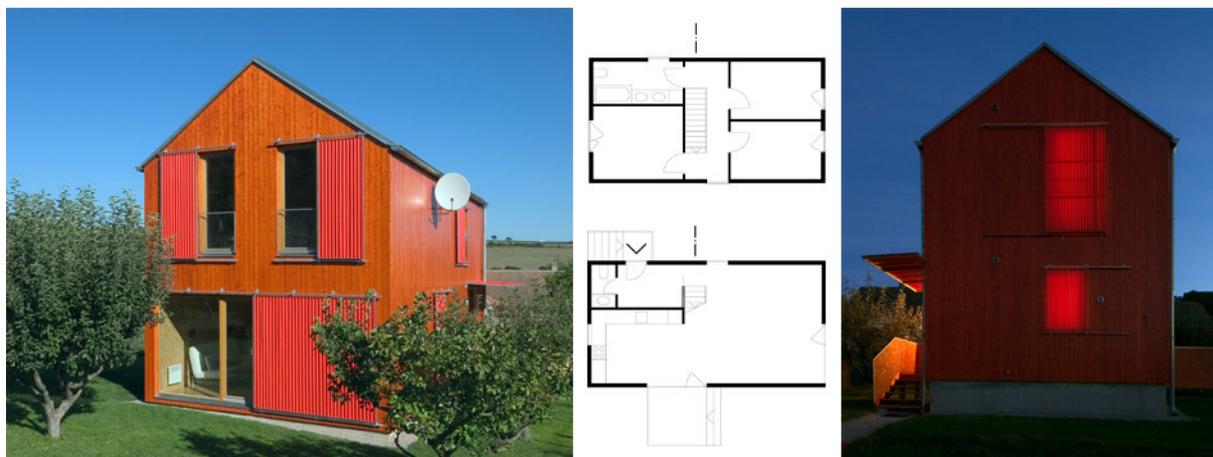
keresni. Ilyet már az előző példák kapcsán is láthattunk, akár a nyeregtetős hagyományos házakra, akár a cseh ipari hangulatot megidéző épületekre gondolunk. A HSH villájára talán az utóbbi lehetett nagy befolyással, ami elsősorban az anyaghasználatban érhető tetten. Acél, beton, üveg: három anyag mesteri egyesítése.

A modern és esztétizáló fogalmi kör végén fontos megjegyezni, hogy a rendszerelvűsége túl, a tárgyyszerűség kap nagy szerepet minden esetben. Ez pedig azt jelenti, hogy hangulatukban talán a modernizmushoz állnak közelebb az itt felsorolt példák, azonban egyértelműen megidézik a hagyományos felfogású építészetet, amely elsősorban a homlokzatképzés szigorúságában és a sokszor merev térrendszerek létrehozásában érhető tetten.

5. Mértékletesség – a szükség újragondolása

„Ezek a számkivetve álló „istentelen” házak képesek arra, hogy a rájuk találó képzeletnek menedéket adjanak, hogy összegyűjtsenek rég elfeledett és elhagyott, már-már kifosztottnak hitt tartalmakat – „festői, önkéntelen fényt, páratlan arányokat, senki által nem sugallt hangulatokat, amelyeknek mása nincs.” Szalai András (14)

A harmadik nagy fogalmi kör a családi házak azon hagyományára épül, amelyek először a nyaralóépületeken volt tetten érhető. A nyaralók általában nem a családok főhadiszállása volt, inkább csak egy második otthon, amely lehetőséget biztosít a zsúfolt városokból való kiszabadulásra, és ahol a használók közelebb tudtak kerülni a természethez. Ennek a viszonylagos ideiglenességnek köszönhetően a nyaralók nem épültek minden esetben minőségi építőanyagokból, sokkal inkább a szükség mozgatta építészeti kialakításukat. Érdekes megjegyezni, hogy a szükség által vezérelt építészet a szocializmusban felerősödött, és már az állandó lakóhelynek számító családi házakon is éreztette a hatását a nyaralók világa. A kortárs cseh építészet igen meghatározó fejezete ez, ahol rengeteg példát találhatunk, amelyek között jó számmal akadnak rekonstrukciós projektek is.

22. kép. ARCHTEAM: Családi ház, Mořina, 200

Az ARCHTEAM építésziroda az egyik leginnovatívabb csoportosulás cseh földön, s építészeti felfogásukban nagyrészt az anyagszerű gondolkodás játszik szerepet.

(14) Ezek a házak „kimódolatlan pillanatokot” őriznek, amelyekben még tetten érhető az emberek viselkedése és a tárgyak tulajdonságai között létesülő „kellő”, azaz egyensúlyt tükröző viszonyok, bár e viszonyok „nagyon sérülékenyek, romlandók és múlandók és nagyon kis tartományban megfelelőek. (...) A kis lakok tompa csendjében azonban néha még megtörténik, hogy egy-egy pillanatra – a zavaros háttér előtt – élesen kirajzolódik az egyetemesség hatalmas kontúrja.” Szalai András (íjf. Janáky Istvánt is idézve) In: Szalai András: Poézis és forma, Terc Kiadó, Budapest 2011. 92.

Koncepcióikban a mai kor ipari anyagai is megjelennek a tradicionális anyagokkal vegyítve. Egyik első nagyszerű házuk egy títusterv egyik képviselőjeként épült. Maga a títusterv, mint olyan, amellyel kapcsolatban lehetnek rosszízű emlékei a cseh kommunista rendszerben felnőtt korosztálynak, érdekes téma a maga nemében. Az ARCHTEAM alapvető állítása talán az lehet, hogy tucatjával épülnek a cseh vidéken és a szuburb területeken arctalan, tengerentúli gondolatvilággal átszótt családi épületek, amelyek mindegyike egy kicsit másképp néz ki, de mégis mindig ugyanazt a hatást éri el, ráadásul értéktelen esztétikai színvonalon.

23. kép. ARCHTEAM: Családi ház, Mořina, 2005

Az ARCHTEAM erre válaszul a títusház gondolkörét továbbfejlesztette és minőségi alapokra helyezte. Az épületekre olyan, idővel cserélhető elemek (szerelt homlokzatburkolatok, additív árnyékolók) kerülhetnek, amelyek a későbbiekben teljesen megváltoztathatják az épület hangulatát. Ennek a gondolatvilágnak az egyik legfontosabb képviselője a Mořina-ban felépült családi ház (22. kép), amely kétszintes, viszont a felső szintje részlegesen tetőteresnek mondható. A ház nem éppen klasszikus házformát mutat, mivel a szokásosnál alacsonyabb hajlásszögű tető került rá. A földszinten kaptak helyet a nappali funkciók és a konyha, az emeleti terek pedig teljesen a hálósobáké lett. A homlokzatok ablakszerkesztését alapvetően az a logika határozta meg, hogy míg a földszinti nagy terek széles ablakokon keresztül jutnak fényhez, addig a tetőtér kisebb szobái vertikális irányítottágú franciaablakokat kaptak. A homlokzatokon a domináns burkolat a klasszikus fa, amelyet vörös színűre pácoltak. Eddig még talán semmiféle újdonságot nem hoz a ház, azonban az árnyékolásra különleges megoldás született. A piros színű, félig áttetsző műanyag hullámlemez árnyékolók olcsó megoldásnak tűnnek, valójában azok is lehetnek, de a mozgásukat segítő natúrszínű fém sínekkel együtt a hatás már magasabb minőségi kategóriát ér el. A fém kiegészítők szellemi magasságokba emelve adnak keretet az olcsó műanyagoknak, amely valószínűleg sok cseh nyaralónak is elmaradhatatlan teraszlefedése volt a 60-astól 80-as évek végéig. Az árnyékolók esténként még egy hozzáadott értékkel gazdagodnak, hiszen este a belső világítás fénye átvilágítja a félig áttetsző műanyagokat, és azok a külsőn pirosan izzanak. A belső tér homlokzatképzése szándékosan elmarad, a szerkezeti burkolóelemként működő OSB lap fedetlenül van jelen a mindennapokban (23. kép).

Szokatlan, de egyben elgondolkodtató, hogy az építőanyag piacon igénytelennek, iparinak minősített építőanyagokból ilyen teoretikusan is erőteljes épület szülessen, amely tanulságokkal szolgálhat a kelet-közép-európai régió építészeinek.

Az iroda másik fontos épülete ebben a témában a Szudéták magashegység lábánál, Semily-ben felépült kisméretű ház (24. kép), amelynek alapkonceptiójában megjelenik a lábakra állított konyha ideálképe. A lábakra állítás még elég nagymértékű ahhoz, hogy érzékeltetni lehessen, aminek kettős szerepet szántak a tervezők. A szerkezeti metszetből jól olvasható, hogy a ház alapvető szerkezete, minden oldalról a fa, amely egy térbeli merev test vázaként áll össze, s ez támaszkodik a betonlábakra. A lábak között finoman

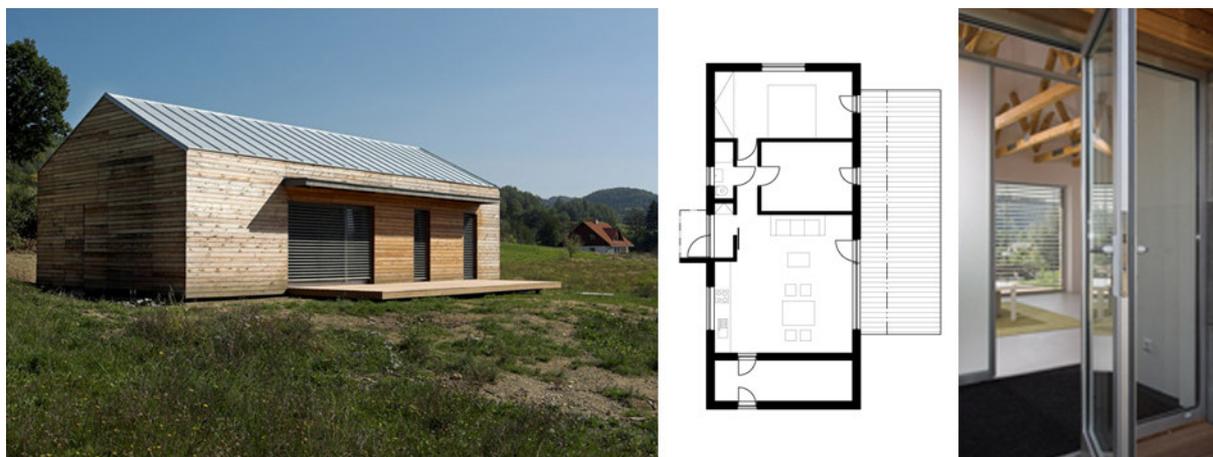
hullámzik a lejtős talaj, és a ház szinte lebegni látszik a mező közepén. Ez a lebegő érzés gyakori témája az efemer építészetet követő építészetnek, ami nem lehet véletlen, hiszen a lebegésben van valami súlytalanság, valamifajta szabadságérzet és ezzel együtt ideiglenesség, ami ennek az építészeti felfogásnak a jellemzője. A ház szerkezete pajtákat idéz, ami az egyterű belső térben is szépen megmutatkozik és engedi, hogy a kis ház vertikális értelemben megnőjön. A szerkezet fogópárjainak felső részét bedeszkázták, hogy azt háló funkciókra lehessen használni.

24. kép. ARCHTEAM: Családi ház, Semily, 2010

A külsőt alapvetően az ipari hatású, előre gyártott szendvicspanel burkolat határozza meg, amelybe szabálytalan rendben, a szükségétől vezérelve építették be a nyílászárókat. A szabályos nyeregtetős tömeg egyik hosszú oldalán megjelenik egy rátett elemként érzékelhető, természetes fából készült tornác, amely fatárolóként végződik. A tervezők szinte játszanak a ellentétes érzésekkel, ami megjelenik a könnyű, lábakra állított ház és a nehéz talaj viszonyában, valamint a természetes és mesterséges anyagok egy helyen történő alkalmazásával, és egymással kontrasztba állításával.

A Kamil Mrva építészirodáról már korábban is szó esett, a modernizmust imitáló ostrava-i családi ház kapcsán, azonban az iroda eddigi munkásságát szemügyre véve feltűnhet talán, hogy inkább a spontánra épülő megoldásokhoz vonzódnak, ami nem csak a lakóházakra jellemző. Az iroda nagyon tudatosan megmaradt vidéki irodának, mivel eddigi munkáik szinte kizárólag Morvaországban és Sziléziában valósultak meg, és ott is elsősorban kisvárosokban, falvakban.

25. kép. Kamil Mrva architekti: Családi ház, Dolní Bečva, 2006

Dolní Bečva-ban lévő családi házuk (25. kép) a minimálház (15) egyik mintaterve lehetne, amely ugyan megtelik teoretikus tartalmakkal, mégis a földön marad és nem viszi túlzásba az elméletből jövő gesztusok minden áron való megjelenítését. A lebegés itt is jelen van, ám sokkal árnyaltabb formában, mint az ARCHTEAM Semily-ben lévő házánál. Kamil Mrva a homlokzattól visszalépteti a kis lábazatot, a teraszt pedig kissé elemeli a talajtól, így az árnyékok szinte ellebegtetik a házat a talajtól. A ház nagyon logikus és gazdaságos szerkesztésében kettéválik a család közösségi, nappali zónája és a hálószobák világa a zsebkendőnyi méretű fürdőkabinnal. A kicsinységet itt is a belső tér magasságának növelésével kompenzálják, a látszó, előre gyártott fa rácsostartós fedélszékekkel (26. kép). A tetőformát nem a tradíció, hanem a típus rácsostartó hajlásszöge határozta meg. A külső homlokzaton természetes fát használtak burkolatként, a tetőn korcolt fémlemez jelenik meg, amely anyagában kissé visszaköszön az árnyékolók lamelláin. A ház logikus, szinte megkérdőjelezhetetlen rendszere és jól kitalált anyaghasználata a népi építészet szellemiségét idézi meg mindenféle nosztalgikus és romantikus elem nélkül.

26. kép. Kamil Mrva architekta: Családi ház, Dolní Bečva, 2006

Szintén a Kamil Mrva iroda munkája a morvaországi Kojetínbe tervezett kis stúdió-lakóház (27. kép), amelynek megbízója a környék egyik dizánjtárgyakat gyártó cégének tulajdonosa volt. A telken korábban egy pajta állt, azonban ennek csak néhány masszív kőfala maradt meg, s az építészek ebbe az erős elembe kapaszkodtak a koncepcióalkotáskor. A kőfalakra rábetonoztak, majd falabakat növesztettek ki belőlük, amelyekre alacsonyhajlású tetőt helyeztek. Ezzel létre jött egy fedett hely, ami alá már be lehetne költözni, azonban a tető alá és a kőfalak közé, mintegy független elemként, a dél-morva egyterű népi lakóház modern fém-üveg interpretációja került, amely helyet biztosít a ház belső tereinek, valamint a fennmaradó fedett területen a nagyméretű terasznak.

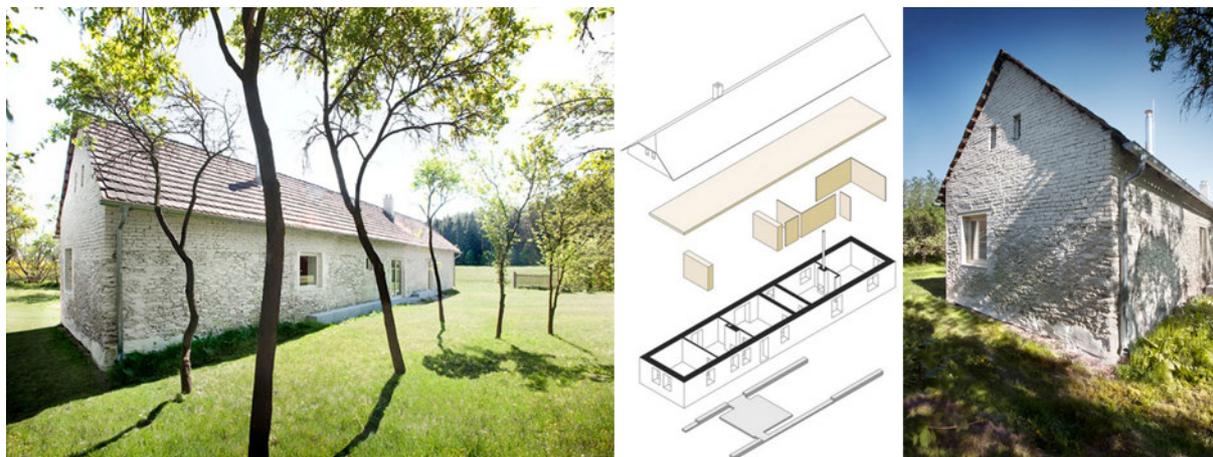
Meglévőség és új elem között a tervezők szerettek volna kontrasztot teremteni, ezért a főfalak mögött is elfuttatták a ház nagy üvegfelületeit. Ezzel a lépéssel, mind a két tényező (könnyű és masszív) erősíti egymást, régi és új azonos súllyal van kezelve, egyik sem telepszik rá a másikra, ami az építészek jó arányérzékéről is tanúskodik. A belső térben különböző korokból és helyekről összeválogatott bútorok fokozzák a ház alapvetően kötetlen és barátságos hangulatát.

(15) „Kicsiny ház építése nem új dolog. Általában a szükség vagy a célszerűség hozza létre. (...) A kis ház tervezése is arra kényszerít, hogy a lakás elemi funkcióit elemezzük. Ellenállónak tesz a kísértésekkel szemben, hogy fölösleges, öncélú teret akarjunk építeni és értelmet ad minden centiméternek. A valódi szükségletek felismerése az igazi ökológiai gondolkodás alapja.” Lévai-Kanyó Judit. In: Lévai-Kanyó, 98.

27. kép. Kamil Mrva architekti: Stúdió(ház), Kojetín, 2009

Hasonlóan a meglévőségekkel való bánásmód mintapéldája lehet a Nachazel Architekti dél-csehországban megvalósult rekonstrukciós munkája, amely magyar szemmel is értékelhető klasszikus parasztház, modern igényeket befogadó nyaralóvá alakítása (28. kép). A meglévő kissé romos, több átalakításon átesett ház egy gyümölcsöskert közepén áll, s a kelet-európai régióra általánosan jellemző hosszúház elvét tükrözi. Az építésziroda honlapján egy animáció mutatja be, hogy mi történt a meglévő épülettel. Ez alapján az derül ki, hogy az építésszek alapvetően arra törekedtek, hogy a régi épület belső struktúrája a lehető legkisebb mértékben sérüljön, és inkább a meglévő rendszer újragondolása, átszervezése volt az elsődleges feladat.

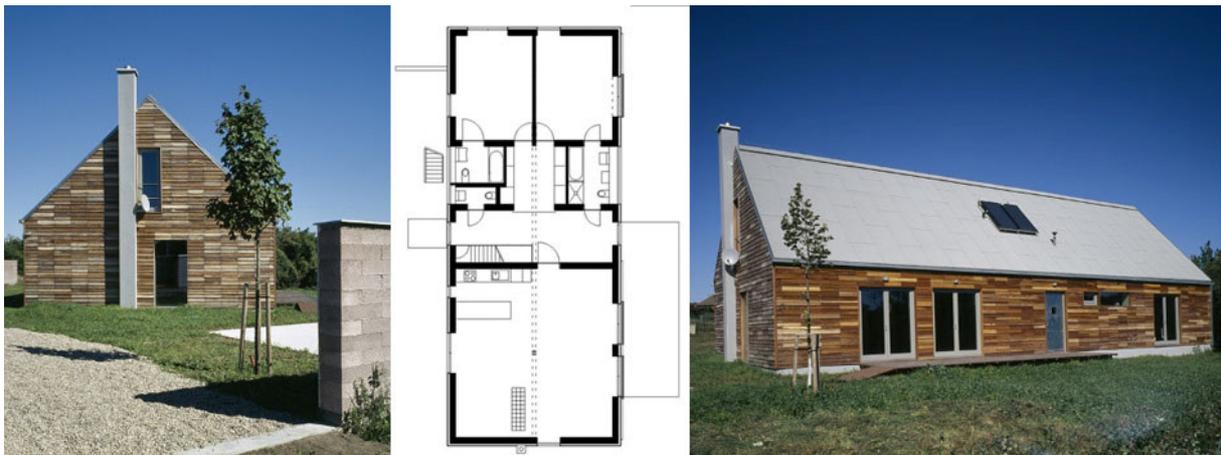
28. kép. Nachazel architekti: Nyaraló felújítás, Milevsko, 2011

A belső térbe bútorszerű beavatkozások kerültek, amelyek kiegészítik a terek funkcióit. A népi építészetre jellemző cellás rendszer nagymértékben megmaradt; a térből térbe való közlekedéssel együtt. A déli oldal mentén végigfutó láthatatlan, de mégis jól érzékelhető közlekedési rendszer szépen összeköti a szobákat, és a tolóajtókkal szinte egyterű hatást értek el a tervezők. A mennyezetet nagy fatáblákkal burkolták (29. kép), és ugyanez az anyaga a belső téri síneken gördülő árnyékolóknak is. A külső és belső téri világ között egy markáns egynemű elem teremt kapcsolatot. A konyha padlója és a ház falai mellett húzódó padok betonból készülnek, amely mintegy „biztosítótű” merevíti a házat. Bár a hivatalos leírásban nem említik meg a tervezők, de régi épületről lévén szó, valószínűleg ennek a „biztosítótűnek” szerkezeti magyarázata is lehet, hiszen az ilyen házaknál gyakran előfordul, hogy egy-egy helyiség alól kimarad az alapozás.

29. kép. Nachazel architekti: Nyaraló felújítás, Milevsko, 2011

A kőfalak a külső térben három oldalról vakolatlanul maradtak, és valószínűleg nem csak egy jól hangzó gesztus áll ennek háttérében, hanem műszaki ok: általában a korosabb falakat jó fedetlenül hagyni a korábban előforduló kedvezőtlen pára és nedvességi hatások miatt, mert így a szerkezet mindig ki tud száradni. A déli oldalon viszont levakolták a homlokzatot, amelynek szándéka nem tisztázott. De tekintve, hogy ez a fő megközelítési irány, ez adhat valamiféle magyarázatot. A tetőfelújításakor a régi tetőcserepeket használták fel, azonban ereszcsontra került a tető alsó élére, amellyel csökkenthető a ház további állagromlásának a kockázata.

30. kép. M. Cajthamlová, A. Budkovska, S. H. Šovhová: Családi ház, Konárovice, 2005

A tervezők habitusa azt mutatja, hogy olyan házat szerettek volna létrehozni, amely úgy működik, mint egy kócos tollazatú madár, amely amikor megrázza magát a tollai rendeződnek, s helyre áll a rend. Itt is ez történt: a hangulat, amelyben erősen benne van az idő tényezője is, megmaradt, azonban új rétegekkel gazdagodott ház, amelyek képesek lesznek tovább írni a történetet (16).

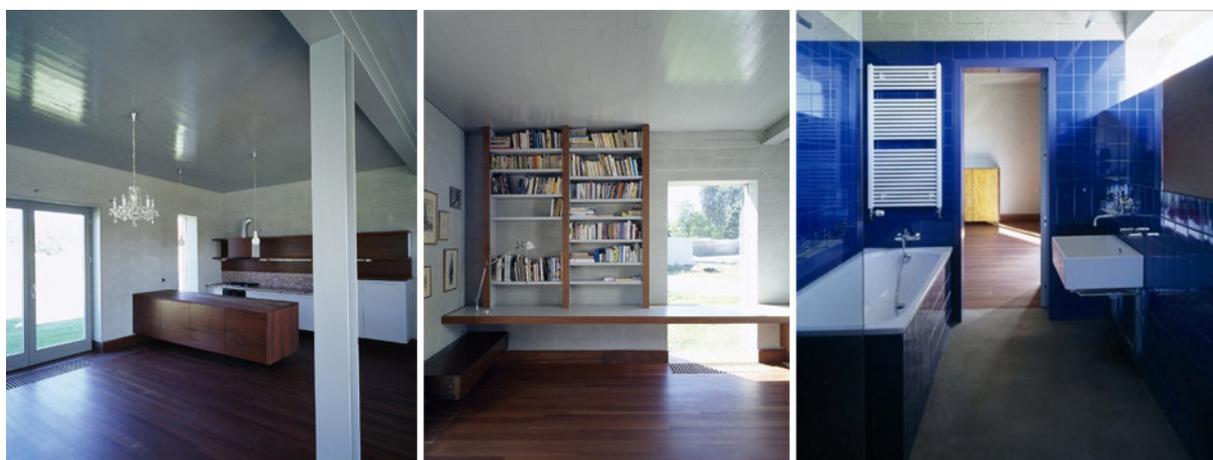
A spontaneitás megidézésének egyik legkülönlegesebb épülete a három építész hölgy (Markéta Cajthamlová, Alena Budkovska, Šárka Holišová Šochová) által tervezett Konárovice-ben felépült családi ház (30. kép), amely puritanizmusával és néhol ipari hangulatával ragadja meg a nézőt. A ház „házformája” már nem lehet meglepő, azonban az anyaghasználat már annál inkább. Globális és lokális együttes jelenléte feloldja a helyi

(16) „A kész ház világosan beszél, mondókája azonban túlon túl is világos, gondolatai dogmák, módszerei erőszakosak és mesterségesek. A félig kész ház nem deklamál, inkább sugall, tökéletesen adja ki magából az érzelmeket, csorbítatlanul, szó nélkül.” Janáky István: A befejezetlen ház (egy kiállítás megnyitója). In: Janáky István: *A hely*. Műszaki könyvkiadó, Budapest 1999. 173.

gondolkodásról alkotott tradicionális nézeteket, mivel abból építkeznek, ami rendelkezésre áll. Ez azt jelenti, hogy egy lokális épület ma már nem attól válik lokálissá, mert helyi kőből épül, hanem más szempontok kezdenek el felerősödni.

A globális gazdaság következménye, hogy ma már vidéken is elérhető szinte minden, és ez az építőiparra különösen igaz. A konárovice-i ház homlokzatburkolata feldarabolt hulladékfából készült, amibe itt-ott belekeverednek trópusi fa maradványok is. A tető burkolata talán az egyik legolcsóbb építőanyagból a palaórleményes bitumenes lemezből készült, amelynek alacsony minősége néhol felhullámosodással mutatkozik. A belső térben (31. kép) az álmennyezet fényesre mázolt fadesszkákból készült, a födémlehallást meggátló pillér és gerenda pedig acél I tartó. Az épület falazata, a cseh építészetben gyakran felbukkanó, olcsó beton falazóelem, amelyet a belső térben vékony festéssel tettek érzékelhetővé. A nagyon puritán belső teret a lakberendezésből származó néhány kiegészítő még bizarrabbá teszi, azonban az összkép meglehetősen egységes. A fürdőszoba talán a ház egyik legjobban sikerült része. Itt sem a luxus uralkodik, hanem a szükség: a legolcsóbb szanitereket látjuk és a legolcsóbb, még színes csempét, amely már-már a shakerek puritán világát juttatja eszünkbe.

Az épület jó példa arra, hogyan lehet kevés pénzből, még jó házat építeni úgy, hogy a szellemi tartalom messze felülmúlja az anyagi ráfordítást.

31. kép. M. Cajthamlová, A. Budkovska, S. H. Šovhová: Családi ház, Konárovice, 2005

6. Mértékletesség és modernitás – nyers hangulat, modern köntösben

„Janesch Péter mesélt egy japán sinto templomról, amely el volt zárva a az emberi szemek elől, csak a papja láthatták. Nem azért épült (20 évenként újra és újra sok századon át), hogy nézzék, hanem hogy csak legyen, hogy olyasféléképpen létezzen, mint ahogy az istenek létezését képzeljük. A szépség, amely a templomegyüttes épületeiben tartózkodott, így lassan párolgott bele a környező cédruserdő levegőjébe, mégsem fogyott. Nem táplált senkit, a látványt-és-látványt követelő tekintetek nem koptatták, mint a Notre Dame-ot. Ennek a szentgyörgyvári, 25 éve készült háznak az építője alacsony, idősebb ember. A vakolásra azóta sem tellett. Most jöttünk és kinyilatkoztattuk neki, hogy szép a háza. Nemigen értette az indulatainkat, de érdeklődő pillantásában valami elhatározásfélét láttam, hogy jó ha szép, mert akkor nem is igen kell erőltetni azt a bevakolást. A távoli sinto templomba akaratlagosan rejtették el a szépség kincseit. Hogy itt Szentgyörgyváron mi történt, azt nehezebb felfogni és megállapítani.” ifj. Janáky István (17)

(17) Ifj. Janáky István: Talált tárgy (objet trouvé), 1996. In: Janáky, 212.

Mértékletesség és modernitás közös halmazában olyan épületeket találhatunk, amelyek formailag alapvetően racionális, letisztult formavilággal rendelkeznek, azonban anyaghasználatukban közelebb kerülnek a szükségből való építés világához.

Alena Šramkova egy közép-csehországi kis faluba, Košík-ba tervezett, 1994-ből származó épülete (32. kép) a tőle megszokott racionális szerkesztettséggel jött létre. Új építészeti korszakának egyik legelső hírnöke volt ez a kis épületbővítés, amelyet egy kutató számára tervezett. A sajtóban nem is házként, hanem toronyként emlegetik, és formavilágával eszünkbe juttatja a 80-as években előszeretettel használt posztmodern gesztusokat. A torony egy meglévő lakóépülethez kapcsolódik, amely egy faluszéli tanyán helyezkedik el. A torony, mint építészeti ideálkép, amely vertikálisával mindig valami emelkedettséget sugall, itt három kisméretű szobát rejt, amelyek egymás fölött lettek elhelyezve és vertikális összekötésükről egy csigalépcső gondoskodik.

32. kép. Alena Šramkova: Torony(ház), Kosík, 1994

A faluszéli helyzetből adódhat, hogy Šramkova a fát választotta az épület elsődleges anyagául. A felső emeleten, a hálószobában a kishajlású sátozott szerkezetét is megmutatja a tervező. A közepén, szimmetrikusan elhelyezkedő ablakok előtt deszkából készült spaletták gondoskodnak az árnyékolásról, amelyek tovább lazítják a szimmetrikus torony ideálképét. A belső térben Šramkova a három eltérő funkciójú helyiséget, eltérő színekkel is megkülönbözteti, de ezzel túlságosan is intenzív színvilágot hoz létre. Az épület-bővítmény szokásostól eltérő, toronyszerű kialakításával, tömeg- és homlokzatformálásával Šramkova első fontos alkotása a rendszerváltás után, amely jól mutatja az építész későbbiekben is folytatott gondolkodásmódját.

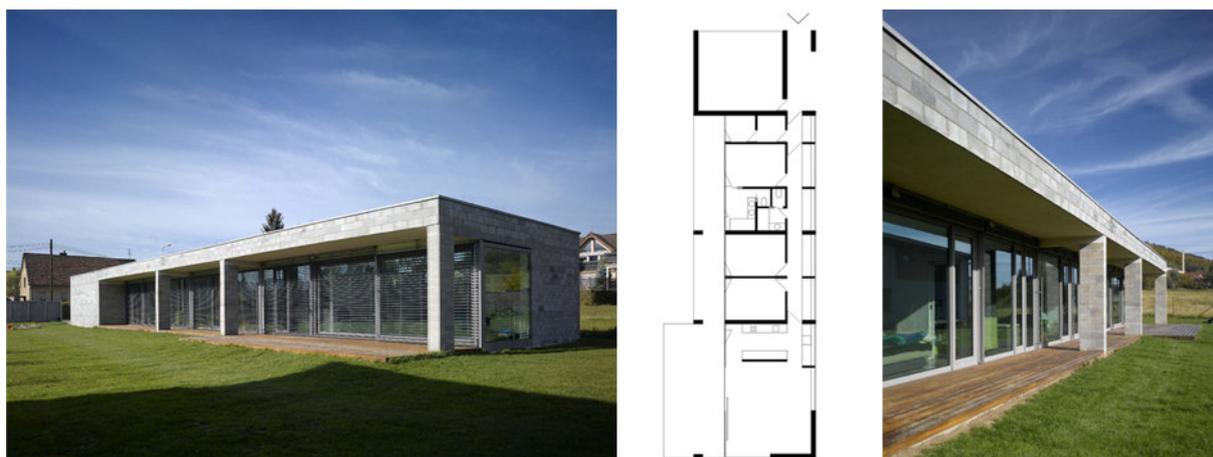
Rekonstrukciós munkáknál mindig a legnagyobb kérdés, hogy a meglévőséghez milyen mértékben szabad, illetve kell hozzányúlni. A HŠH építésziroda egy korai munkája sokkal inkább praktikus szempontok szerint közelített egy 1930-as években Mníchovice-ben épült házhoz. A „ház egy ablakkal” (33. kép) fantázianevű projekt célja az volt, hogy a régi épület belső tereinek minőségét jobbra tegyék az aktívabb vizuális kertkapcsolattal. Az épület addig nagyon zárt kerti homlokzatára széles ablakot vágtak, amely mintegy új réteg jelenik meg a régi épületen. Az építészek nem törekedtek a kontrasztok kihangsúlyozására, mivel a kontraszt jelenlétét inkább az üveg transzparens tulajdonságaira bízták. A gesztus amennyire egyszerűnek tűnik, épp annyira agresszív is, hiszen nem törődik az eredeti épület hangulatával, hanem pusztán funkcionális okoktól vezérelve jut el ehhez a megoldáshoz: több fény, több tér, ami kifejezetten modernista felfogás.

A belsőépítészet már ennél talán finomabb gesztusokat hoz, különleges anyaghasználattal. Annak ellenére, hogy a bútorok, mintegy külön rendszerként, a háztól leszakadó képet mutatnak, meglehetősen összeforrnak, eggyé válnak azzal. Az anyaghasználatban a mértékletesség témakörnél már említett előre gyártott OSB lap ipari hangulata az uralkodó a fehér falak mellett.

33. kép. HŠH architekti: „Ház egy ablakkal”, Mnihivice, 2003

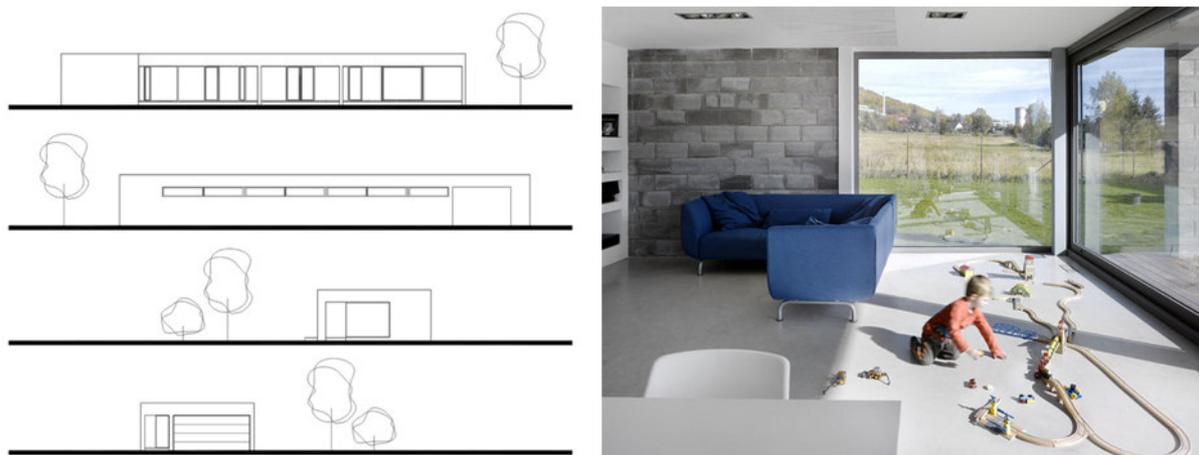
Az ARCHTEAM iroda chrustenice-i ún. „beton villája” (34. kép) jó arányban vegyíti a modern és az efemer elemeket, amely harmonikus és magas minőségű épülethez vezet. Chrustenice egy a fővároshoz közel eső település, ahol, mint már sok korábbi példánál látható volt, nem volt olyan tradicionálisan kialakult építészeti közeg, amihez érdemes lett volna visszanyúlni, ezért inkább tágabb értelmű kulturális, regionális kapcsolódási pontokat lehet felfedezni az épületen.

34. kép. ARCHTEAM: Családi ház, Chrustenice, 2012

A ház tömege egyszerű, és a homlokzatok szerkesztettségén jól olvasható a tartószerkezet rendszere. Az alapvetően hosszirányban szerkesztett épület függőleges tartószerkezetei a tömeghez képest merőlegesen helyezkednek el, így A-B-A-B ritmusban tagolják az egész házat. Ezzel a szerkezeti modellel a tervezők azt érték el, hogy a dél-keleti fal tiszta üveg homlokzat, ami előtt tornác fut végig, amely természetes módon árnyékolja a szobákat. Ez a dél-keleti homlokzat ismétlődő ritmusban szerkesztett, mégis a garázs fala, amely a tornácpillérekkel egy síkba került, megtöri a ritmust, és ezzel, homlokzati értelemben, finoman kettéválik a lakóház és a garázs-tároló funkció ezen az oldalon. A garázs ellentétes oldalán szintén egy tornác alakul ki, ami viszont a bejárat felé vezeti az érkezőt.

Az épületbe belépve egy hosszú folyosó fogad, s a ház háló zónáján keresztül kell megközelíteni a nappali-étkező terét. Ez a megoldás nagyon ellentmondásos, hiszen az érkező először a család privát életével találkozik, azon végig vezetik, és csak ezután lép be a nappaliba, a konyhán át. Amennyire elegáns az alapképlet, annyira megoldatlan a megérkezés, ami nem csak a látogatók, de az ott lakók szempontjából sem praktikus.

35. kép. ARCHTEAM: Családi ház, Chrustenice, 2012

Az épület anyaghasználatát kívül-belül vakolatlan szerkezeti anyagok határozzák meg (35. kép). A beton zsaluzóelemek fedetlen, elemes megjelenése felerősíti a ház komor, ipari hangulatát. A belső térben a külső teherhordófalakon kívül mindegyik belső fal fehérre festett, amelyek sima felülete kontrasztba kerül a fedetlen zsaluzóelemek nyers képével. Az ipari hangulatot tovább erősítik az alumínium keretezésű nyílászárók és a fémlamellás árnyékolók. A megérkezés átgondolatlanságát leszámítva, igen egységes a kép, amely nem tartalmaz semmiféle emelkedettséget, hanem sokkal inkább a mindennapok profán, tárgyi világa tükröződik.

7. Mértékletesség és kortalanság – a normalitás dicsérete

„Azt kell mondanom, hogy nagy hasznára válna esztétikánknak, ha egy pár évig teljesen le tudnánk mondani a díszítésről annak érdekében, hogy gondolatainkat teljes egészében magának az épületnek a becsületes, helyes megformálására összpontosíthassuk. Így sok nemkívánatos dolgot elkerülhetnénk, és ugyanakkor megtapasztalhatnánk, mily célravezető e természetes, jószándékú és egészséges gondolkodásmód.” Louis Sullivan (18)

A határterületek közül a legcsendesebb, ugyanakkor igen kifinomult példák fedezhetők fel a szükségre és a kortalanságra építő családi házak között, ám fontos megjegyezni, hogy a két bemutatni kívánt példa mindkét esetben rekonstrukciós feladat volt.

A Lucie Kavánová által tervezett Lipnice nad Sázavou-ban megvalósult nyaralórekonstrukció (36. kép) a régi épület faszervezeteinek bontásával kezdődött, azonban koncepció volt, hogy a nagyon vastag kőfalak érintetlenül maradtak; az ablaknyílásokkal együtt. Az építész elhatározása az volt, hogy a meglévő épület történetét továbbfolytatva, a kőfalat építi tovább, és a kontrasztteremtés helyett, az összefésülést választotta. A régi és új kőfalazat között csak nagyon kevés árnyalatnyi különbség van, ami a későbbiek során, az időtényezővel is számolva, egyre csökken.

(18) (...) „Ösztönösen úgy érezzük, hogy erőteljes, egyszerű formáink természetes könnyedséggel fogják viselni álmaink rájuk aggatott ruháit, és épületeink a költői képzeletbe öltöztetve, félig rejtve, hogy nem tudni, a szövőszék vagy a kőbánya termékei-e, kétszer olyan vonzóak lesznek, akár egy fülbemászó akkordokkal gazdagított friss dallam.” Sullivan, Louis: Ornemens az építészetben, 1892. In: Frampton, 70.

36. kép. Lucie Kavánová: Nyaraló átalakítás, Lipnice nad Sázavou, 2005

Az új ház formája az előzőhöz képest letisztultabb lett, eltűnt a markáns eresz, és új elcsúsztatható fatáblák gondoskodnak a belső terek árnyékolásáról. A régi ablakok helye nem változott, sőt az új kőfali részeken is inkább a meglévőség hangulatához illő alapvetően szimmetrikusan elhelyezett nyílásokat láthatunk. A korábbi ház nagy emeleti teraszának mérete lecsökkent, viszont nagy ablakfelülettel váltották ki (37. kép), így megmaradt a tó és a ház belső tere közötti aktív vizuális kapcsolat.

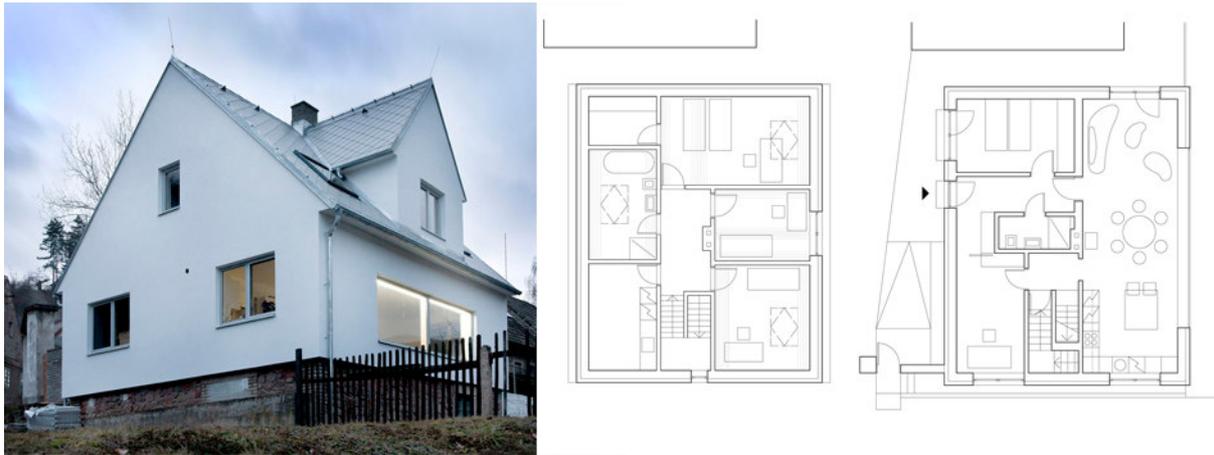
Kavánová hozzáállása, hogy nem akart múzeumokba illő, kontrasztokra építő rekonstrukciót tervezni, kiemelkedő és a mai kor építészeti gyakorlatával szembemenő elképzelés, amely az épület történetét írja tovább.

37. kép. Lucie Kavánová: Nyaraló átalakítás, Lipnice nad Sázavou, 2005

A természetes viselkedésre jó megoldást szült az edit! építésziroda Žloukovice-ben megvalósult felújítása (38. kép). A kis falu szélén, a Berounka folyó mellett fekvő telken álló régi paraszti porta egyik tagját alakították át lakható épületté.

A felújított épület rendkívüli egyszerűségével, már-már a műépítészetten kívüli világba vezet. Puritán, fehér falaival most még éles kontrasztban áll az épületegyüttest alkotó más épületekkel, de a kontraszt csak annak tudható be, hogy felfrissült egy új elem, ami természetesen újnak hat. A belső terekben megtörtént az ilyen esetekben mindig előkerülő téregyesítés a nappali, konyha és étkező zónában, azonban ezt a tervezők a tartószerkezethez igazították. A családi közösségi terekre egy nagy ablak került, amely a folyó felé néz, és azzal aktív vizuális kapcsolatban áll (39. kép).

38. kép. edit! architekti: Családi ház felújítás, Žloutkovice-Beroun, 2011

Az anyaghasználatot a semleges színek, és a hétköznapi építőipari gyakorlatban alkalmazott burkolatok határozzák meg: fehér vakolat, a Csehországban elterjedt múpala tetőfedés, horganylemez bádogozás. A magas lábazat, ami mögött egy süllyesztett szint van, eredeti vöröses színű kőburkolatával ugyan nagyban eltér az eredeti semlegesítési törekvésektől, azonban feltehetően a kőburkolat nehéz eltávolíthatósága miatt dönthettek az építésszek a régi lábazati burkolat megtartása mellett. Az összehatás megkapóan egyszerű, már-már annyira kortalan és praktikus, hogy bármely időben, bárki számára megfelelő lakóhely lehet.

39. kép. edit! architekti: Családi ház felújítás, Žloutkovice-Beroun, 2011

8. A cseh lakóház – természetes innováció

„Természetes és mesterséges között: Az építészet, mint erdő, új környezetet teremt a természetesség és a mesterségesség között.”
Sou Fujimoto (19)

Ennyire eltérő utak között hasonlóságot találni nehéz lenne, de újra végignézve az épületeket, talán mégiscsak van egy közös nevező. Mindenekelőtt fontos megjegyezni, hogy a cseh építészetnek természetesen ennél még több színe van, de ha regionális, kulturális vonalon közelítjük meg a kérdést, akkor valószínűleg a már elhangzott témák

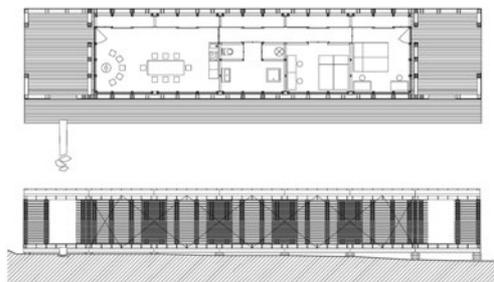
(19) Fujimoto, Sou: *Futuristic Architecture, Kunsthalle Bielefeld*. Verlag der Buchhandlung Walter König, Köln, 2013. oldalszámítás nélkül. (Fordítás: Balog Ádám)

lesznek a legjellemzőbbek. Szélsőségesen eltérő témákat nem is igazán lehet találni ebben a szűrésben, és külön ki lehetne emelni, a témák határhelyezetein, vagy egy-egy nagy téma közös halmazában lévő épületeket, amelyek szépen egyesítik az egyes kategóriák hangulati jellemzőit (1. ábra).

A hagyomány a kortárs cseh építészetben nem romantikusan van jelen, hanem meglehetősen tiszta, és továbbgondolt formában. A Jaroušek+Rochová építésziroda Mala Lhota-ban felépült háza puritán utcai főhomlokzatával a klasszikus lakóház alapelemeiből építkezik, ami sajnos a belső terekben és az udvari homlokzatokon divatkövető magatartásba megy át, így a kortalanság témakörének lényegét inkább egy határterületen találjuk meg. Lucie Kavánová lipnice nad sazavou-i és az edit! iroda Žlouvovice-be tervezett rekonstrukciója a normalitásukkal és mesterkéletlenségükkel talán a legjobb példái lehetnének a kortalanságra alapuló építészetnek, ahol a hagyomány, nem megy vissza sokáig az időben, mégis kortalan alkotások tudnak maradni.

Csehország építészetében kihagyhatatlan a modernen alapuló építészet elemzése, hiszen gyökeret tudott eresztetni a modernizmus, ami nyilvánvalóan természetes velejárója volt annak, hogy erős polgári (társadalmi) és ipari (gazdasági) hagyományokkal rendelkező országról van. Ráadásul, ha olyan példákra gondolunk, mint a FAM építésziroda Ostrava környéki épületei, amelyek a modernizmuson túl megtekinek Sziléziát megidéző lokális gondolatokkal, akkor bátran ki lehet jelenti, hogy annak, amit nemzetközi stílusnak hirdettek már lassan száz éve, igenis lehetnek helyi színei. Mindehhez meg kell emlékezni még a szükség világából vett előre gyártott anyagok beemeléséről is, amit az ARCHTEAM iroda chrustenice-i lakóháza mesterien használ.

Érdekes téma lehet, bár talán mindegyikközül a legnemzetközibb, a racionalizmus építészeti továbbgondolása, amelynek megjelenése éppen olyan természetes, mint maga a modernitás jelenléte. A példák közül a HSH iroda beroun-i épülete emelhető ki, amely elképesztően magas szellemi és anyagi magasságokba emelkedve, ennek a kategóriának a főművének számít. Itt külön megjegyzendő a megbízók befogadó hozzáállása a kísérletező építészetéhez.

40. kép. e-MRAK: Családi ház, Slavonice, 2007

A legtöbb színnel rendelkező fogalmi kör a mértékletesség fogalmán alapuló építészet, ahol a szerény anyagokból való építés igazi kelet-európai életérzést hoz magával. Az anyaghasználatról alkotott vélemények is átformálódnak, amikor a három építész hölgy által tervezett konarocce-i házat szemléljük. Globális és lokális anyag összekeverve (helyi és trópusi fa) jelenik meg a homlokzaton és a lényeg, a hatás ugyanaz lesz. Ebből a szükségből való építkezésnek az eredménye egy nagyon is minőségi épület, ahol a szellemi tartalmak, kiemelve a puritanizmust, jelentik a lakóház igazi erényét. Persze fontos megjegyezni, hogy nem bonyolult mindaz, amit az építészek állítanak, pusztán elgondolkodtatnak hétköznapi témákról, és bátrak, mert szembe

mennek a klasszikus értelemben vett építészeti minőség fogalmával, sokszor nem törődve a tartósság problémakörével.

Levezető tanulságként egy újabb épület ismertetése szolgáljon, amely e három fogalmi kör tulajdonságait egyesítve, előremutató válaszokat nyújt a jövő csehországi lakóház építészetére. Az e-MRAK építésziroda (ma már HUTARCHITEKTURY) Csehország egyik leginnovatívabb irodái közé tartozik, akik már a Velencei Biennálén is képviselték hazájukat. Nagy szerencse, hogy a kísérletezéstől sem mentes munkáiknak megbízókat is találnak, és szellemi elképzeléseiket az építészetről a gyakorlatban is bizonyíthatják. Elmondható, hogy az iroda tervezési elvei akkor tudnak a leginkább érvényre jutni, amikor az építészet határait feszegető funkciót terveznek (pl. pajta, kilátó), de slavonice-i lakóházuk fontos tanulságokkal szolgál a jövőre nézve (40. kép).

41. kép e-MRAK: Családi ház, Slavonice, 2007

Az épület a kis falu legszélén helyezkedik el az erdő és falu tisztásának határán. Már a telepítés jelzésértékű, és utal az e-MRAK manifesztumára, amelynek 3. Határfelületek című pontjában felhívják a figyelmet a különböző természetes élőhelyek (pl. sűrű erdő és üres rét, rét és tó) határain kialakuló lehetőségekre, ahol a helyteremtés történik. Az elképzelésükben a határhelyzetek mindig valami ürességtől, monotonitástól való megszabadulást jelentenek, és minél változatosabb egy táj, minél több határhelyzet fedezhető fel benne, annál gazdagabb. Az épület alapvetően a nagy rét felé van tájolva, míg háta mögött kezdődik az erdő, ahonnan nyáron hűvös levegőt hozhat a szél.

Az épület négy személynek adhat otthont, és mérete, arányai ehhez nagyon alkalmasnak mutatkoznak. Az térrendszer alapvetően három részre osztható: 2/7-ed részben családi közösségi tér, 3/7-ed arányban háló és kiszolgáló zóna és 2/7-ed részben terasz, átmeneti tér, amely kettéoszlik a leghűvösebb és a legmelegebb oldalon. Az építésziroda manifesztumában (20) egyértelműen nem tagadja a rendszerelvűséget, de kiállnak a „szabad tervezés” gondolata mellett. A 2. Entrópia nevezetű pontban a káosz és a rendszerelvűség értelmes kapcsolatát hirdetik, míg a 7. Szabadság című pontban azt mondják: „A szabadság korlátozása mindig a rendszer összeomlásához vezet. A szigorú tervezési módszerek megfojtják a házainkat és a városainkat.” A slavonice-i ház rendszerelvűnek mondható, mivel térrendszere a fa tartószerkezet raszteréből indul ki (ez leginkább az alaprajzból olvasható). Ez a szerkezet nagyon elegáns, már-már magában hordozza a racionalista építészet eszméjét, ami fával megjelenítve lazít a rendszer komorságán.

A fa, mint olyan Csehországban nem meglepő, hiszen az országot sűrű erdők tarkítják, és már a történeti építészetben is gyakran használt anyag volt. Az e-MRAK iroda nem csak ezért alkalmazza a fát, mint leglokálisabb anyagot, hanem mert benne van az az alapvető természeti törvény, hogy valami „létrejön, létezik, és nyomtalanul

(20) A Martin Rajniš vezette Hutarchitektury iroda manifesztuma: „Natural Architecture”
 <<http://www.hutarchitektury.cz/index.php?lang=en&page=texts&part=0&text=3>> [megtekintve: 2014. augusztus 3.]

eltűnik” (manifesztum 11. pontja). Az anyagra több pont is utal az ars poetica-ban. „Anyagok. A természetes anyagok közelebb állnak hozzánk – fa, kő, üveg, víz, föld, agyag. Közelebb vannak, mint a feldolgozás útján létrejött anyagok, mert úgy korosodnak, mint egy ember, és a természetes építészet belőlük jön létre.” 4. és 5. pontjuk a „Szimbiózis” és az „Intelligens bőr” is ugyanezt a problémakört taglalják, ami az efemeritás mellett való kiállást jelenti.

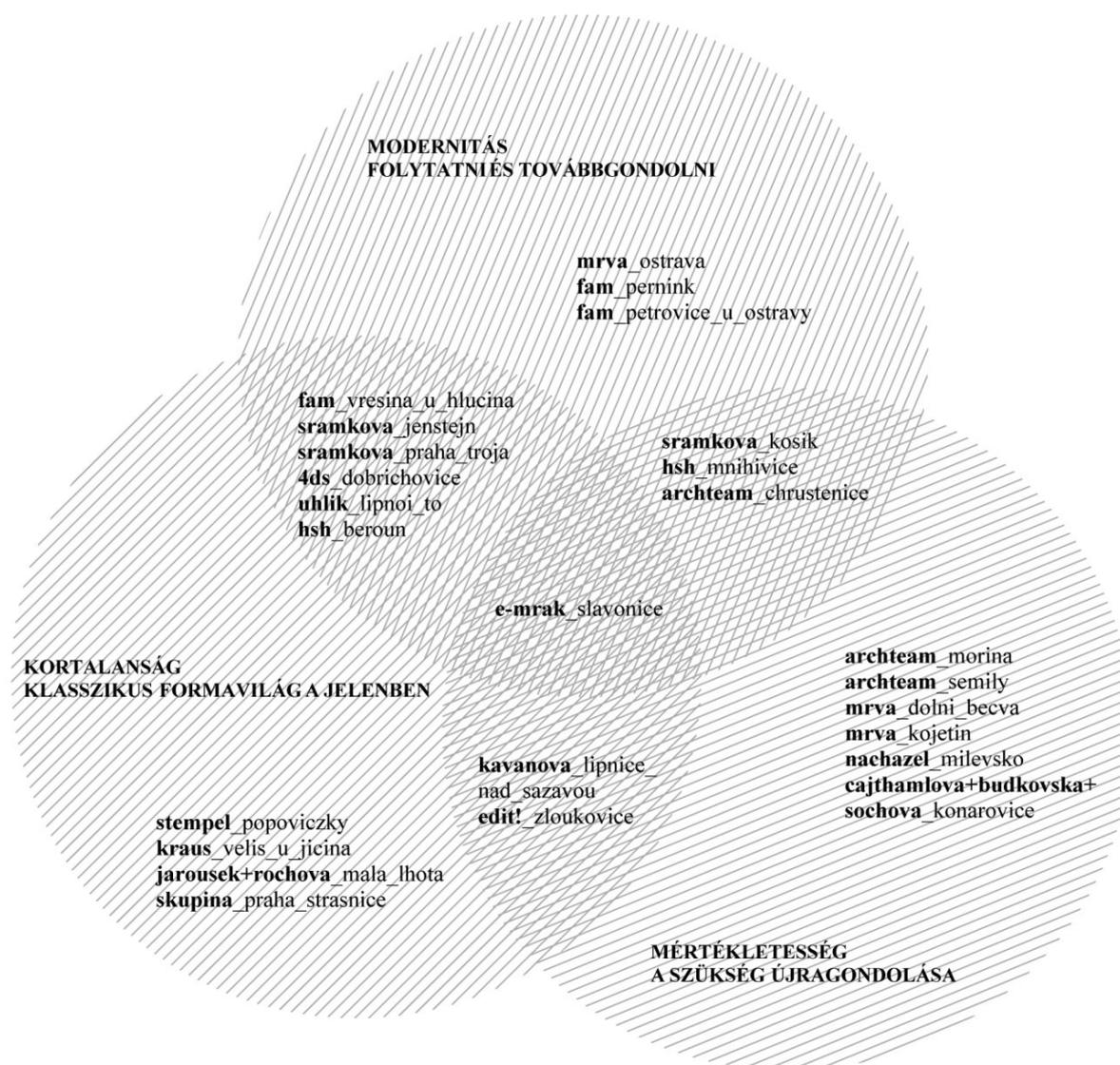

42. kép. e-MRAK: Családi ház, Slavonice, 2007

Az iroda fával való bánásmódja sokkal korszerűbb, mint a legtöbb eddigi esetben láthattuk. Az épület tartószerkezete a farakás elvén alapszik (41. kép). Kisebb-nagyobb falécek egymásra helyezésével épül a ház, amelyet a tető fog össze, majd keresztbe feszített acél huzalok biztosítják a szerkezet merevségét, és a szárazon rakott lécek összeszorítását. A tető alacsonyhajlású zöldtető, amely faszervezettel kissé ellentmondásos megoldás, hiszen egy nagy nedves tömeget kell tartania a fatartókkal.

A faszervezet nem csak tartószerkezeti funkciót tölt be, hiszen kialakításával képes árnyékolni a klasszikus kelet-európai hosszúházakra emlékeztető tömeg déli oldalán végigfutó üveghomlokzatot. A belső térben szépen látszódik a fafödém kazettás kialakítása, és az OSB lappal burkolt belső falak ismételen az szükség világa felé tolják az épületet (42. kép).

A cseh lakóház építészet magától értetődő igazságokat fogalmaz meg, amelyek szellemi tartalma soha nem bonyolult. Főleg az e-MRAK épülete vezet rá arra, hogy a természetes építészet alapja csakis a lokalitás lehet, amelyet a helyi adottságok és a természet univerzális törvényszerűségei határoznak meg. Fontos kiemelni, hogy a slavonicei ház gondolatában és hangulatában talán leginkább a mértékletesség témaköréhez áll a legközelebb, de nem tekinthető szélsőségnek, hanem sokkal inkább szintézis, amely kortalanság, modernitás és mértékletesség tulajdonságait jó arányban egyesíti, hogy a végén megfogalmazza a lakóház építészet lényegét egy új kor hajnalán.

1. ábra. Halmazábra a különböző kategóriák összefüggéseiről

Felhasznált nyomtatott irodalom

Balog Ádám: *Őszinteség és identitás – Kortárs cseh építészet a kulturális identitás tükrében*. TDK-dolgozat, BME 2013.

Firon András: *Csehországi utazások*. (3. kiadás) Panoráma Kiadó, Budapest 2001.

Frampton, Kenneth: *A modern építészet kritikai története*. (2. kiadás) Terc Kiadó, Budapest 2009.

Fujimoto, Sou: *Futrospective Architecture, Kunsthalle Bielefeld*. Verlag der Buchhandlung Walter König, Köln 2013.

ifj. Janáky István: *A hely*. Műszaki Könyvkiadó, Budapest 1999.

Lévai-Kanyó Judit (szerk.): *Családi ház*. Terc Kiadó, Budapest 2009.

Moravánszky Ákos – M. Gyöngy Katalin: *A stílus*. Kritikai Antológia, Terc Kiadó, Budapest, 2009.

Moravánszky Ákos – M. Gyöngy Katalin: *A tér*. Kritikai Antológia, Terc Kiadó, Budapest 2007.

Moravánszky Ákos – M. Gyöngy Katalin: *Monumentalitás. Kritikai Antológia*. Terc Kiadó, Budapest 2006.

Stempel Ján, Svacha Rostislav, Moravcikova Henrieta (et. al.): *Architecture V4 1990-2008*. Kant, Prague 2009.

Szalai András: *Poézis és forma*. Terc Kiadó, Budapest 2011.

Felhasznált internetes irodalom (építészirodák szerint rendezve), amely egyben a bemutatott épületekről készült fotók forrása:

- 3 építész hölgy (Markéta Cajthamlová, Alena Budkovska, Šárka Holišová Šochová)

<http://archiweb.cz/buildings.php?action=show&id=523>

- 4DS

<http://www.4ds.cz/work.php?article=107>

<http://archiweb.cz/buildings.php?type=19&action=show&id=3300>

- Alena Šramkova Architekti

<http://alenasramkova.cz/vila-troja/>

<http://alenasramkova.cz/dum-v-jenstejne/>

<http://alenasramkova.cz/vez-v-kosiku/>

<http://archiweb.cz/buildings.php?type=arch&action=show&id=2646>

- ARCHTEAM

<http://www.archteam.cz/bydleni?id=11>

<http://www.archteam.cz/bydleni?id=16>

<http://www.archteam.cz/bydleni?id=82>

<http://archiweb.cz/buildings.php?type=19&action=show&id=524>

<http://archiweb.cz/buildings.php?type=19&action=show&id=1212>

<http://archiweb.cz/buildings.php?type=19&action=show&id=3542>

- David és Vladimír Kraus

<http://archiweb.cz/buildings.php?type=arch&action=show&id=2405>

- edit! Architekti

<http://editarchitects.com/projects/rezidencni/rekonstrukce-statku-ve-zloukovicich>

- FAM Architekti

<http://www.famarchitekti.cz/en/permink.html>

<http://www.famarchitekti.cz/en/vilapetrkovice.html>

<http://www.famarchitekti.cz/en/vresina.html>

<http://archiweb.cz/buildings.php?type=19&action=show&id=2845>

<http://archiweb.cz/buildings.php?type=19&action=show&id=2025>

<http://archiweb.cz/buildings.php?type=19&action=show&id=73>

- HŠH Architekti

<http://www.hsharchitekti.cz/index.php?lang=en&page=project&name=villa-in-beroun>

<http://www.hajekarchitekti.cz/index.php?lang=cs&page=project&name=dum-s-oknem-v-mnichovicich>

<http://archiweb.cz/buildings.php?type=19&action=show&id=74>

<http://archiweb.cz/buildings.php?type=19&action=show&id=1687>

- HUTARCHITEKTURY (e-MRAK)

<http://www.hutarchitektury.cz/index.php?lang=en&page=realizations&part=1&project=76>

<http://www.hutarchitektury.cz/index.php?lang=en&page=texts&part=0&text=3>

<http://archiweb.cz/buildings.php?type=5&action=show&id=1672>

- JRA Architekti

<http://www.jra.cz/realizace/rd-mala-lhota/>

<http://archiweb.cz/buildings.php?type=city&action=show&id=2892>

- Kamil Mrva Architekti

<http://www.mrva.net/stavby/prestavbarodineh.html>

<http://www.mrva.net/stavby/dbecva.html>

<http://www.mrva.net/stavby/kojetin.html>

<http://www.archiweb.cz/buildings.php?type=arch&action=show&id=3498>

<http://www.archiweb.cz/buildings.php?type=arch&action=show&id=1467>

<http://www.archiweb.cz/buildings.php?type=arch&action=show&id=2020>

- Lucie Kavánová

<http://www.kavanova.com/index.php?projekt=PR03&lang=CZ>

<http://www.archiweb.cz/buildings.php?&action=show&id=574>

- MODULORA

<http://modulora.cz/en/projects/realizations/apartments-in-oselin>

- Nacházel Architekti

<http://www.narchitekti.cz/projekty/usedlost-v-jiznich-cechach/>

<http://www.archiweb.cz/buildings.php?type=19&action=show&id=3064>

- Skupina

<http://www.archiweb.cz/buildings.php?type=19&action=show&id=3064>

<http://www.archiweb.cz/buildings.php?type=19&action=show&id=3062>

- Stempel+Tesař Architekti

<http://www.stempel-tesar.com/Portfolio/Realizace/Rodinne-domy/Rodiny-dum-72/>

<http://www.archiweb.cz/buildings.php?type=arch&action=show&id=2801>

- Uhlík Architekti

<http://www.uhlikarchitekti.cz/en/new-buildings/138-vila-frydava-hotovo>

<http://www.archiweb.cz/buildings.php?type=19&action=show&id=4114>

Továbbá köszönet Tomas Koumarnak (Alena Šramkova Architekti) a Villa Troja-hoz, Marcela Steinbachová-nak (Skupina) a Prága-Strašnice-i házhoz és Petr Uhlík-nak (Uhlík Architekti) a Villa Frydava-hoz biztosított fotókért, tervekért és információkért.